

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΓΑΡΥΤΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η “ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΗΧΩ,, *

(Η ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ)

ΕΙΔΥΛΛΙΑ ΤΟΥ ΣΑΛΟΝΙΟΥ

(Σαλονάκι ἀμέμπτου διακοσμῆσεως. *Ημίφως.)

ΕΚΕΙΝΗ κάθεται ἔμπρὸς εἰς τὸ πιάνο καὶ κρούει ἀμελῶς πότε καὶ πότε, μόνον μὲ τὴν δεξιάν, τὸ γνωστὸν κομμάτι ἀπὸ τὸν *Robinson* τοῦ *Offenbach*: *Veux-tu, mon bonhomme...*

ΕΚΕΙΝΟΣ: ὁρθίως πλησίον τῆς στηριγμένος μὲ τὸν ἀγκῶνα ἐπὶ τοῦ πιάνου μὲ πόξαν ρεμβώδη καὶ προαπηχολημένην. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πιάνου φωτογραφία νέου *30ετοῦς*, χωρὶς κορνίζα, ἐπάνω εἰς ὀρθογώνιον *chevalet*.

—Καὶ λοιπὸν σὰς ἐπέρασε, γιατρευτήκατε;

—Ἐντελῶς δεσποινίς, καὶ τόσον ριζικῶς μάλιστα πὺν θὰ ἤμουν ὁ τελευταῖος τῶν ἀχαρίστων ἂν δὲν ἔσπευδα νὰ εὐχαριστήσω τὸν χαριτωμένον ἰατρόν μου—περιττὴ ἢ ὑπόκλισις, κυρία μου, δὲν κάμνω κομπλιμέντα—πρὸς τὸν ὁποῖον ἄλλωστε χρεωστῶ καὶ τόσα ἄλλα μαθήματα.

—Θὰ ἐμέναιτε ἄρα γε εὐχαριστημένος ἂν καὶ ὁ ἰατρός σας ἐπρόσθετε, ἔτσι ἐν παρόδῳ, ἕνα μικρὸ μαθηματάκι εἰς τὴν πεῖραν του, τῆς ὁποίας τὴν ἔκτασιν τόσον ἤδη ἐκτιμᾶτε;

—Δὲν τὸ ξέρω. Θὰ ἐπιθυμοῦσα ἴσως νὰ ἐβεβαιώονετο περισσότερο ὅτι εἶναι εὐκόλον ν' ἀπατᾶ κανεὶς ἕνα μόνον παρὰ δύο μαζί (στρέφει τὰ βλέμματα πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ πιάνου φωτογραφίαν)... ποιὸς ξέρει, ἴσως καὶ περισσότερους...

—Πολὺ ὠμὴ καὶ κατὰ πρόσωπον προσβολὴ διὰ μίαν γυναῖκα, ὥστε νὰ μὴ τὴν ἀναγκάσῃ νὰ πάρῃ τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τὸ σπουδαιότερον...

Ἔτσι συνεχίζεται ἐπὶ ἀρκετὸν ἢ κουβέντα μὲ ἐρωτικὸς διαξιφισμὸς, σαυτὸ τὸν τόνο καὶ μ' αὐτὸ τὸ ὕφος ὅσο πὺ φτάνει στὴν κατακλείδα.

—ὑποθέτω ὅτι ἐτοιμάζεσθε νὰ ξαναδιορίσετε τὴν ἰδίαν συνταγὴν: «Τί νὰ κάμω; πρέπει νὰ παύσης νὰ μὲ ἀγαπᾶς».

(Τὸν παρατηρεῖ σιωπηλῶς κατὰ πρόσωπον μὲ ρεμβοὺς τοὺς ὀφθαλμούς. Μὲ βραδείαν κίνησιν τῆς χειρὸς γυρίζει πρὸς τὸν τοῖχον τὴν ἐπὶ τοῦ πιάνου φωτογραφίαν. **ΕΚΕΙΝΟΣ** ἀρπάζει ἑξαλλος τὴν χεῖρα τῆς μεταξὺ τῶν ἰδικῶν του.

—Λοιπὸν μὲ ἀγαπᾶς πάντα; Λοιπὸν μοῦ ἐπιτρέπεις νὰ σ' ἀγαπῶ;

ΕΚΕΙΝΗ κλίνει τὴν κεφαλὴν βραδείως καὶ θεατρικῶς ὀλίγον ἐπὶ τοῦ ὤμου του.)

* Συνέχεια ἀπ' τὸ προηγούμενον καὶ τέλος.

—ὦ εὐτυχία μου! ἄς μὴ μὲ ζηλεύσῃ πλέον ὁ καλὸς οὐρανός... (Καταπειάννται ἡ διακριτικὴ αὐλαία.)

Ἰ. Γρυπάρης

Καὶ νὰ συλλογίζεται κανεὶς ὅτι ἔγινε τοῦτο ἐδῶ τὸ πρᾶγμα αἰτία νὰ διαλυθεῖ ἕνας ἀρραβῶνας καὶ νὰ μνησικακεῖ μετὰ τριάντα χρόνια ἕνας ἄνθρωπος. Μὰ ὑπάρχει καὶ κάτι πῶ σπουδαῖο ἀκόμη. Μπορεῖ νᾶναι ἐτούτη ἡ γυναῖκα, ὁ μεγάλος ἔρωτας τοῦ *Γρυπάρη* καὶ πολὺ πιθανὸ γι αὐτὴν νὰ γράφτηκαν ὄλα ἐκεῖνα τὰ ἐξαισια ποιήματα; Ὅχι ὅμως, ὄχι! Δὲν εἶταν γι αὐτὴν. Δὲν εἶναι δυνατὸ, ἐδῶ πρόκειται γιὰ φλέρτ, ὄχι γιὰ ἀληθινὴ ἀγάπη.

Εἶχα ἀκούσει κάποτε, σὰ σὲ δνειρο, πὺς ὁ *Γρυπάρης* ἔφυγε ἀπὸ τὴν Πόλη γιὰ νὰ δώσει τέλος σ' ἕναν ἔρωτα πὺ πολὺ τὸν βασάνισε. Δὲν πρόσεξα, μήτε φαντάστηκα ποτὲ ὅτι θὰ γνῶριζα τὸν ποιητὴ, οὔτε καὶ καθόλου μὲ ἐνδιέφεραν οἱ ἔρωτες.

Ὁ ἴδιος, μοῦ εἶπε πὺς ἔφυγε ἀπὸ τὴν Πόλη τρομαγμένος ἀπ' τὰ Ἀρμενικά. Δὲν εἶταν ὁ μόνος. Ἐνα κύμα προσφύγων πάλι τότε ἔφυγε ἀπὸ τὴν Τουρκία γιὰ τὴν ἡσυχὴ καὶ ἐλεύθερη Ἑλλάδα ὅπου δὲν γίνονταν τέτοιες φρικαλεότητες. Μὰ καὶ νᾶταν ἀληθινὰ ἡ πρωταρχικὴ αἰτία ὁ ἔρωτας, δὲ θὰ τὸ ὁμολογοῦσε ποτέ, καὶ μετὰ τόσα χρόνια μάλιστα. Ὅμως κάτω ἀπὸ τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὴν περήφανη ἐγκαρτέρηση τῶν στίχων του ὑπάρχει πολὺς, πάρα πολὺς σπαραγμὸς.

Κι' ἔχεις τὴν παράξενη ἐντύπωση ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶναι τὸ ἴδιο, δὲν ἀλλάζει. Γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο πάντα πρόκειται ἔτσι σοῦ φαίνεται:

Κ' ἤρθε μὲς στῆς ἀγάπης τὸ μεθύσι
ὁ χωρισμὸς μὰ πίκρα νὰ μοῦ βάλῃ
σὰν καὶ τούτη—κι' ἀκόμα πῶ μεγάλη—
τὴ θάλασσα πὺ μᾶς ἔχει χωρῖση.

Κι' ἐνῶ δὲν εἶμαι διόλου ἀπὸ ἐκείνους πὺ πιστεύουν στὴν αἰωνιότητα τῶν αἰσθημάτων, ἐδῶ, γιὰ τὴν περίστασιν αὐτὴ, πείθομαι. Ἐχω τὴν ἐντύπωση πὺς μόνον ἔτσι, μὴ θάλασσα ἀπὸ πίκρα, κάτι πὺ τοῦ ἐπόνεσε τὰ σωθικὰ ἀνεπανόρθωτα, ἔδωσε σὸν ποιη-

τῆς «Μανταλένιας» ἐκείνη τὴν παράξενη ὄψη. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πού τὸν εἶδα—στὴν Ἀκαδημία τὴν ἡμέρα πού πῆρε τὸ Ἀριστεῖο—μοῦ ἔκανε τὴν αἴσθησι ἐνός πλάσματος τελειωμένου. Σὰ νὰ ζοῦσε τὸ σῶμα μοναχά, μὰ ἐντός του ἡ ψυχὴ νάταν νεκρή.

Κατόπι, ὕστερα ἀπὸ χρόνια, σὰ γίναμε κι ἐμεῖς Ἀθηναῖοι, τὸν ἔβλεπα συχνά. Μοῦ ἔδειχνε πολλὴν εὐγένεια. Κάποια συγκίνηση, θαρρεῖς ἕνας μορφασμός, τοῦ ἐτάραζε τὴν αὐστηρὴ γαλήνη τῆς μορφῆς. «Ὅ,τι μοῦ ἔλεγε, ὅ,τι μοῦ μιλοῦσε εἶχα τὴν αἴσθησι πὼς εἶταν ἀπὸ προσπάθεια, γιὰ τοῦτο δὲν μπόρεσα ποτὲ νὰ ἐξοικειωθῶ μαζί του.

Καὶ ὅμως, κάποτε βέβαια, γιὰ ἄλλους στάθηκε θερμὸς καὶ ἴσως - ἴσως καὶ ἐνθουσιώδης. Δὲν ἐξηγιέται ἄλλωστε καὶ διαφορετικὰ ὁ ἀρρηκτὸς δεσμὸς του μὲ τὸν Νίκο Φαληρέα. Θὰ ὑπέθετα, πολὺ σωστά, πὼς μόνο ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὑπῆρχε αὐτὴ ἡ ἀγάπη, ἡ φιλία καὶ ἡ ἐκτίμησι πού ἤξερα, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Γρυπάρης μοῦ ὁμολόγησε κάποτε: Ἐγὼ ξεύρετε, μοῦ εἶπε μ' ἐκείνον τὸν πονεμένο μορφασμὸ πάντοτε, ἔχω κάψει ὅλη μου τὴν ἀλληλογραφία... Τὰ μόνια γράμματα πού κρατῶ εἶναι τοῦ Νίκου.

Καὶ τὸ παράξενο, πὼς ἐγὼ πού δὲν τὸν γνώριζα, ἀπὸ μακρὰ, εἶχα γίνοι ἡ αἰτία νὰ ξανασυνδεθεῖ αὐτὴ ἡ σταματημένη τόσα χρόνια ἀλληλογραφία. Ὁ Φαληρέας τότε βρισκόταν στὸ Δερ-Ζὸρ τοῦ Εὐράτη, ἐγὼ στὸ Βόσπορο κι ὁ Γρυπάρης στὴν Ἀθήνα. Εἶχε γίνοι κάποια διόλεξι γιὰ τὸν Γρυπάρη (θαρρῶ ὁ Ἄλκης Θρύλος) ὅπου εἰπώθηκε πὼς τὸ ἔργο του ἔχει μεγάλη ἐπιρροή ἀπὸ τὸν Henri de Regnier.

Τὰ ὄσα διάβασα λοιπὸν γιὰ τὴ διάλεξι τᾶγραψα στὴ Βαγδάτη καὶ τότε ὁ Φαληρέας συγκινημένος ἔπιασε κι ἔστειλε ἕνα γράμμα ἔτσι στὸ ἄπειρο, ἀλλὰ τὸ ἄπειρο στάθηκε εὐνοϊκό, βρῆκε τὸν ποιητὴ καὶ τοῦ τὸ ἔδωσε. Ἔτσι ξαναδέθηκαν αὐτοὶ οἱ δυὸ ἄνθρωποι πού κάποτε νέοι, ὁμορφοί, σύμφωνοι, μὲ τὸ μέλλον ἀνοιχτὸ καὶ ἀτέλειωτο στὴ νεανικὴ φαντασία τους, τόσο εἶχαν ἀγαπηθεῖ. Ἰδιοσυγκρασίες πῶς διαφορετικὲς δὲ θὰ γίνανε πολλὲς στὸν κόσμο, μὰ ἴσως νάταν ἀκριβῶς αὐτὸ πού τοὺς ἔνωσε. Εἶχε ὁ ἕνας ὅ,τι ἔλειπε τοῦ ἄλλουνοῦ. Ὁ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ δὲν εἶταν διόλου σοφός. Ὁ συντάκτης δὲν εἶταν διόλου διαχυτικός, μήτε εὐθυμὸς. Τὸ περιοδικὸ εἶταν ἡ ἔκφρασι τῆς φιλίας τους, ὄχι ἡ αἰτία τῆς. Αὐτὴ εἶχε ἀρχίσει πῶς πρὶν καὶ τὴν ἔκλεισε ὁ παγερὸς θάνατος.

Ὅμως ἄς ξαναγυρίσουμε πίσω, τότε πού ἐκεῖ στὸ «μπουντρούμι» τοῦ Ζιβίδη, ὅπως λέει ἡ κυρία Σπανοῦδη, μαζεῦονταν οἱ ἐνθουσιώδεις νέοι γιὰ νὰ ξυπνήσουν τὴν κοιμισμένη εὐαισθησία τῆς Πόλης τῶν Βυζαντινῶν Ἀυτοκρατόρων.

Τὸ ὄνομα τῆς ἀτυχῆς διηγηματογράφου, μπαίνει στὸ ξώφυλλο πρὶν ἀπὸ τοῦ Γρυπα-

ρη. Φαίνεται πὼς ἐκείνη εἶναι πῶς γνωστὴ, ἀξία κατακυρωμένη, ὅμως παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ νοιώθεις πὼς ὁ ποιητὴς εἶναι τὸ κέντρο τῆς μικρῆς συντροφιάς. Ὁ ἀξονάς της. Γύρω του στρέφονται ὄλοι. Εἶναι ὁ σοφός της, ὁ καλλιεργημέν, ὁ ἐγκυκλοπαιδικός. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀλληλογραφία τοῦ περιοδικοῦ φαίνεται πὼς περνᾷ ἀπὸ τὸ δικό του χέρι. Μὰ τὸ σπουδαῖο εἶναι πὼς ἡ συνεργασία «τῶν καλυτέρων λογίων Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν» δὲν εἶναι λόγια τοῦ ἀέρα. Ἀμέσως καταφθάνει τὸ βαρὺ πυροβολικό. Ὅλα τὰ μεγάλα ὀνόματα. Ἀργύρης Ἐφταλιώτης. Ἀλ. Πάλλης. Ψυχάρης. Κι ἐκεῖνος ὁ τρυφερός, ὁ δροσερός Πέτρος Βασιλικός, πρὶν πάει στὶς Γερμανίες καὶ μὰς γυρίσει ἀγνώριστος, ψυχρὸς καὶ συννεφιασμένος. Θάταχε πολὺ νέος τότε καὶ πολὺ ποιητὴς, ἀληθινὰ ποιητὴς.

Εἶναι συγκινητικὴ ἡ προθυμία τῶν λογίων τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ νὰ βαστάξουν μὲ συνεργασίες τὸ περιοδικό. Ὑπάρχουν τεύχη πού τὰ γεμίζουν ὀλόκληρα, καὶ μόνο τὰ γεγονότα τῆς ἑβδομάδας, τὰ σχόλια δηλαδὴ καὶ οἱ κριτικὲς εἶναι γραμμένες ἀπὸ τὸ χέρι τῶν ἐκδοτῶν. Δὲν ξέρω ποιὸς εἶναι αὐτὸς πού γράφει μὲ τὸ ψευδώνυμο πότε «Σάνκο Πάνσας» καὶ πότε «Χρονογράφος». Μὰ ὅποιος καὶ νάναι προσπαθεῖ νὰ κάνει πνεῦμα καὶ μαζί νὰ σερβίρει λογοτεχνικὰ νέα τῆς Γαλλίας (τοὺς κατηγορεῖ γι' αὐτὸ ὁ Ἐφταλιώτης) καὶ περιστατικὰ πολιτικά καὶ διεθνή. Ὁ Γρυπάρης ἀναλαμβάνει τὴν κριτικὴ, ποιὸς ἄλλος τάχα θάταν καταλληλότερος; κι ἀρχινᾷ ἀπὸ τὰ «Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα» τοῦ Ἀριστομένους Προβελεγγίου.

Μὰ τόσο λοιπὸν ἐπαναλαμβάνονται τὰ πράγματα καὶ οἱ κινήσεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι σύμφωνες μὲ τὴν ἡλικία τους!

Γκρεμίζει καὶ σβύνει κι ἀρνεῖται ὁ κατοπινὸς σώφρων μεταφραστὴς τοῦ Ἀισχύλου. Μὲ πόση εὐχέρεια ἀρχίζει νὰ γκρεμίζει ἀκόμη καὶ τίς τρεῖς ἀράδες τοὺς στίχους πού ἔχει γιὰ πρόλογο ἡ συλλογὴ τῶν 400 σελίδων:

«Θὰ ζητήσωμεν νὰ διαβάσωμεν «τὰ λόγια τ' ἀγραφα πού ψιθυρίζουν ἀναμυσσὰ» στοὺς στίχους τοῦ κ. Προβελεγγίου. Ἴσως ὁ τίτλος κριτικῆ τοῦ ἀρθροῦ μας εἶναι εὐρύτερος τῶν προθέσεων μας, ἀλλ' ἀφότον διαμάχονται αἱ δύο σχολαὶ αὐτῆς, ἡ ἀντικειμενικὴ καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ, τὸ ὄνομα κατήντησεν ἀρκετὰ γενικόν, ὥστε νὰ μὴν ἀφίγη ἀδικαιολόγητον καμμίαν ἀξίωσιν. Διότι ἐπιτέλους τί ἀπαιτεῖται; Κάποια ἔμφυτος προδιάθεσις ἢ φιλοκαλία, ὀλίγον εὐρύτερα γνώσις τῆς ἱστορίας τῆς ποιήσεως, καὶ ἐπὶ πᾶσιν καὶ μικρὰ πρακτικὴ τῆς στιχογραφίας: θέλω δηλαδὴ ἡ γραφίς τοῦ κριτικοῦ νὰ ἐδοκιμάσθῃ ὀλίγον καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν στίχων, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἄλλοι μὲ χίλια δύο παραδείγματα θὰ τὸ ἀπεδείκνυον ὄχι ἀπαραίτητον. Αὐτὰ τὰ ἐφόδια μὰς ἀρκοῦν ἐμᾶς διὰ νὰ προβῶμεν».

Καὶ προβαίνει ὁ νεαρὸς ἀκριβῶς ὅπως

προβαίνουν καὶ οἱ νεαροὶ σήμερα καὶ θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ προβαίνουν πάντοτε. Ἀσπλαχνα καὶ ἀνελέητα σὲ τρεῖς πυκνοτυπωμένες στήλες χτυπᾶ καὶ ἀποδεικνύει πῶς ὁ Προβελέγγιος εἶναι παλιός, δὲν ἔχει τὸ αἶσθημα τῆς γλώσσας, «ἐσταδιοδρομεῖ παραπλεύρως τοῦ Βασιλειάδου, Παπαρηγοπούλου καὶ Βλάχου, ὅπως συναγωνίζεται σήμερον παρὰ τὸν Δροσίνην καὶ Παλαμᾶν».

Καὶ συνεχίζεται ἡ κριτικὴ σὲ τόνο προσβλητικῷ — ὅπως καὶ τῶν σημερινῶν — καὶ μόνο νὰ γελάσει, λέει, ὀρθῶς κοφτὰ κανεὶς μπορεῖ μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ πού τόλμησαν μερικοὶ πῶς τάχα ὁ Προβελέγγιος εἶναι ὁ καλύτερος τῶν ἐπιζώντων συναδέλφων του.

Ὡ καὶ νὰ μποροῦσα νὰ τῆ μετέφερα ὀλόκληρη τὴν ἄρνηση αὐτῆ, πού ρίχνει ἕναν ποιητὴ φτασμένο καὶ ἀναγνωρισμένο ἀπὸ τὸ βᾶθρο του γιὰ ν' ἀνεβάσει τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸν Δροσίνην πού ἀνεβαίνουν στὸ στερέωμα, φρέσκοι καὶ νέοι τότε. Κάτω οἱ παλιοὶ! κραυγάζει ὀλόκληρο τὸ πολύστηλο ἄρθρο, πού εἶναι γραμμένο μὲ τέχνη καὶ μὲ πάθος.

«Ἴσως ἔχομεν ἄδικον — τελειώνει ἐπιτέλους — νὰ παιτῶμεν περισσοτέρως ἀπ' ὅσα μᾶς προσφέρονται: ἀλλὰ μᾶς παρηγορεῖ ἡ βεβαιότης ὅτι δὲν θὰ εἶναι τόσο ἀπαιτητικοὶ καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ἐκ μέρους τοῦ ποιητοῦ δύναται νὰ μ' ἀποκριθῶσιν ὅπως κάποιο πρόσωπο τοῦ Χάυνε «Ἄλλοι ποιηταὶ ἔχουσι πνεῦμα, ἄλλοι τὴν φαντασίαν, ἄλλοι τὸ πάθος ἡμεῖς ἔχομεν τὴν ἀρετὴν. Ἴδού τὸ καλὸν μας».

«Μάλιστα, ἔχει ὁ κ. Προβελέγγιος τὴν ἀρετὴν τῆς μετριότητος».

Μάλιστα, ἀλλὰ πόσο νὰ μάτωσε ἡ καρδιά τοῦ γέρο Προβελέγγιου. Πόσο νὰ πειράχτηκε ἀπὸ τὴν ἀσέβεια τῶν νέων. Καὶ πῶς τώρα νὰ μὴ θυμηθεῖ κανεὶς πῶς πολλὰ χρόνια κατόπι ἕνας νέος, τὸ ἴδιο ἀσεβής, ἔγραψε πῶς οἱ «Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακόττες» κάμνουν τὴν ἐντύπωση «ντενεκεδένιας ἀντίκας». Εἶναι δυνατό νὰ μὴν πειράχτηκε ὁ ποιητὴς τους ὅσο κι ἂν πίστευε πῶς εἶταν ἄδικη ἡ κατηγορία! Νὰ σκέφθηκε ἄραγε πόσο πικρὸ εἶναι νὰ σοῦ ἄρνοῦνται τὴν προσπάθεια καὶ νὰ θυμῆθηκε ὅτι κι ἐκεῖνος κάποτε εἶχε κάνει ἀκριβῶς τὸ ἴδιο σὲ κάποιον ἄλλον!

Ὅμως τὸ περιοδικὸ γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦμε προκόβει ἀπὸ συντάκτες καὶ συνεργάτες καὶ πλαταίνει τὰ ἐνδιαφέροντά του. Νὰ τὴν τώρα καὶ κάποια «Λύρα» μὲ ἄρθρα περὶ μουσικῆς. Μιλεῖ καὶ ἀναλύει τὰ «Τραγούδια χωρὶς λόγια» τοῦ Μέντελσον καὶ συνεχίζει τὴ συνεργασία τῆς πάντα μὲ τὸ ἴδιο ψευδώνυμο. Ἀλλὰ παρέκει νὰ κάποια περιγραφή — σὲ λυρική καθαρεύουσα — τοῦ νεκροταφείου Ἀθηνῶν, μὲ τὴν σεμνὴ καὶ ἀχρωμὴ ὑπογραφή: Σ. Ἰωαννίδου. Ὅμως λιγάκι συλλογιέμαι καὶ αὐτὸ τὸ Σίγμα μεταμορφώνεται σὲ «Σοφία» καὶ τὸ Ἰωαννίδου βρίσκω πῶς εἶναι τὸ πατρικὸ τῆς γνωστῆς κ. Σοφίας Σπανοῦδη. Ἔτσι ἐνώνονται ἡ «Λύρα» καὶ τὸ «Σίγμα» καὶ γίνονται ἕνα πρόσωπο. Ἀπὸ τότε λοιπὸν ἄρχισε ἡ κ. Σπα-

νούδη τις μουσικὴς τῆς κριτικῆς πού κρατᾶν ἴσαμε σήμερα! Καὶ ποιὸς νὰ τῆς τῶλεγε ὅταν ἀνέβαινε φοβισμένη τὴ σκάλα γιὰ νὰ δώσει τὴν συνεργασία τῆς κρυφᾶ, μὴν δεῖ κανεὶς πῶς γνωρίζεται μ' αὐτοὺς τοὺς «ἀθλίους καταστροφεῖς τῆς γλώσσας», ὅτι ἐπὶ τόσα χρόνια δὲν θὰ κάμνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ γράφει. Ἄν εἶτανε δυνατό νὰ μαζευτοῦν τὰ ἄρθρα, οἱ ἐντυπώσεις, οἱ μελέτες, οἱ κριτικὲς πού ἔγραψε τὸ στιβαρὸ χέρι τῆς θᾶχε σχηματιστεῖ ἕνα βουνὸ ἴσαμε τὸ Λυκαβηττὸ ψηλὸ. Ὅμως κι ἂν δὲ μαζευτεῖ ποτέ τὸ ὑλικὸ μέρος τῆς πνευματικῆς ἐργασίας πού ἔδωσε ἡ μοναδικὴ αὐτῆ γυναίκα, τὸ ἠθικὸ του ψήλωμα θὰ μείνει παντοτεινὸ. Κανένας ἄλλος δὲν ἀγάπησε, δὲν ἀνέδειξε καὶ δὲν ὑπερέτησε τὴ μουσικὴ στὴν Ἑλλάδα ὅσο ἡ κ. Σοφία Σπανοῦδη. Κατάντησε τὸ ὄνομά τῆς πιά νὰ σημαίνει: μουσική. Ἡ ἀναγνώριση ἀπὸ μέρους τῆς νὰ σημαίνει ἐπιτυχία. Ὁ ἔπαινός τῆς εἶναι τὸ πιὸ πολυτιμὸ δίπλωμα. Ὅμως ἀπὸ τότε, μ' ὄλη τὴ νεανικὴ ἀστάθεια τοῦ γραψίματος, αἰσθάνεται κανεὶς τὴ μουσικὴ μὀρφωσὴ τῆς σίγουρη. Σὲ προετοιμάζει γιὰ τὴν κατοπινὴ πληρότητα.

Στὸ ἀναμεταξὺ βρέχει σονέττα στὶς σελίδες τῆς «Φιλολογικῆς Ἠχῶς». Εἶναι ἡ μόδα πού λάνσαρε ὁ Γρυπάρης ἢ ὁ Γρυπάρης ἀκολουθεῖ κι αὐτὸς τὴ μόδα πού κατακύρωσε ὁ Ἐρεντιᾶ; Μᾶλλον τὸ δεύτερο. Σονέττο λοιπὸν στέλνει κι ὁ Γιάννης Καμβύσης, Σονέττο κι ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, κι ὁ Πέτρος Ζητουριάτης καὶ χίλιοι δυὸ ἀγνωστοί. Ὅμως καὶ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας, παρ' ὄλη τὴν προπαγάνδα πού κάμνει μὲ πάθος ἡ Ἀθηναϊκὴ καὶ ἡ ἐξωελλαδικὴ συνεργασία, δὲ λύθηκε. Ἡ ἴδια ἡ Ἀλεξάνδρα Παπαδοπούλου σὲνα ἀνοιχτὸ γράμμα τῆς πρὸς κάποιαν «ἀγνωστον σεβαστὴν φίλην» δὲν μπορεῖ νὰ πάρει μιὰ θέση, διστάζει, δὲν εἶναι σίγουρη. «Κηρύττισθε πολὺ δικαίως ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης διότι δὲν εἶσθε ἡ ναγκασμένη μὲ τὴν ἀνεπαρκῆ αὐτὴν τεχνητὴν γλῶσσαν νὰ περιγράψετε σκηνὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ὅσοι ἀπεπειράθησαν νὰ γράψουν τὰ ἔργα τους δὲν ἔζησαν. Τὰ ἐφόνευσε ἡ ἀνεπάρκεια τῆς γλώσσας καὶ τὸ ἐπιτηδευμένον ὕφος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξάπαντος ἔπρεπε νὰ ἐκπέσουν. Ἡ πομπώδης καθαρευούσα εἶναι γλῶσσα μεταβατικὴ. Ἀὔριον θὰ φουρήσῃ ἕνα ἀεράκι καὶ θὰ σαρώσῃ τὸ δέν, τὸ θά, τὸ ἀναλυμένον ἀπαρέμφατον καὶ ἡ γλῶσσα αὐτὴ θὰ μείνει γλωσσολογικὸν μνημεῖον τῶν ἡμερῶν μας.

Τώρα πιθανὸν καὶ ἡ δημώδης νὰ εἶναι μεταβατικὴ, τώρα δὲν εἰμπορῶ νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἐλήθη τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Μεταξὺ δύο μεταβατικῶν γλωσσῶν ποῖα πρέπει νὰ προτιμηθεῖ διὰ φιλολογικὰ ἔργα; Ἡ γλῶσσα τοῦ διδασκάλου ἢ τῆς καλῆς μητρὸς;»

Πόσο μᾶς κάμνουν νὰ θυμόμαστε τὰ λόγια αὐτὰ ἐκεῖνο τὸ παιγνίδι πού μᾶς διασκέδαζε παιδιά! Τὴν τυφλομύγα μου φέρανε στὸ νοῦ οἱ ταλαντεύσεις τῆς μορφω-

μένης καὶ προικισμένης διηγηματογράφου. Μὲ τὰ μάτια δεμένα—ὅπως στὸ παιγνίδι—ἀπλώνει νὰ συλλάβει τὴν ἀλήθεια, τὴ φτάνει, κι ἀντὶ νὰ τὴν ἀρπάξει παρὰ τρίχα τὴν παρατᾶ. Αἰσθάνεται πὼς μὲ τὴν καθαρεύουσα, τὴν φκιαστὴ γλῶσσα, τέχνη ζωντανὴ δὲ γίνεται. Πλησιάζει ἀπολύτως τὴν ἀλήθεια. Καὶ ὅμως ἐκεῖ ποῦ λές πὼς μπῆκε στὸ νόημα τῆς προσπάθειας νᾶσου καὶ βλέπεις νὰ τὴν παρατᾶ καὶ νὰ ξεμακραίνει. Ἀντὶ νὰ πεῖ ἡ δημῶδης εἶναι ἀκόμη ἀπλαστή, σοῦ λέει «μεταβατική». Καὶ τὸ χειρότερο, ποῦ ρωτιέται ποιά ἀπὸ τίς δύο γλῶσσες θὰ ἐπικρατήσει!

Ὅμως ὅταν βλέπει κανεὶς τίς δυσκολίες καὶ τίς ἀμφιβολίες αὐτὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες πέρασαν οἱ πρωτοπόροι τῆς δημοτικῆς, νιώθει πόσο οἱ νέοι σήμερα εἶναι γλυτωμένοι καὶ βαδίζουν σὲ ἀνοιχτὴ, στρωμένη λεωφόρο. Ἄλλοι ἀμφέβαλλαν, κόπιασαν, θυσιάστηκαν καὶ ἐτοίμασαν τὴν ὁδὸ καὶ τὴν πλατεῖα πύλη ἀπὸ τὴν ὁποία μπαίνουν ἐλεύθερα οἱ ἐκλεκτοί.

Καὶ νομίζω τώρα πὼς ἡ τελευταία φράση τῆς ἀνοιχτῆς ἐπιστολῆς ἠχεῖ προφητικὴ καὶ παράξενα λυπητερὴ στ' ἄφτιά μας:

«Τὰ σημερινὰ ἔργα, τὰ ἀγριολούλουδα μὲ τὸ ἰδιόζον ἄρωμα, θὰ εἶναι ἡ βᾶσις ἐπὶ τῆς ὁποίας τὸ ὄλον ζήτημα θὰ τεθῆ».

Ἔγιναν ἀσφαλῶς τὰ τοτινὰ ἔργα ὁ «τάπης» τῶν σημερινῶν, μὲ τὴ διαφορά πὼς ὁ χρόνος ἀσπλαχνος ἔσβυσε τὸ χρῶμα καὶ τὸ ἄρωμα τῶν ἀγριολούλουδων. Δὲν ἄφησε παρὰ τὴ συγκινημένη ἀναγνώρισή μας καὶ τὴ μελαγχολία πῶχουν ὅλα τὰ παλιωμένα πράγματα.

Ὅμως νὰ πάλι ἄλλο «Ἀνοιχτὸ Γράμμα» ἀπὸ τὸν Ψυχάρη πρὸς τὴν ἴδια. Τῆς γράφει μὲ σέβας σπάνιο γιὰ τὸν ἀλαζόνα Ψυχάρη καὶ μὲ μεγάλη ἐκτίμηση. Ἄκουσε, ἐκεῖ ποῦ βρίσκεται στὸ Παρίσι, πὼς ἡ Ἀλεξάνδρα λογάριαζε νὰ ἐκδώσει περιοδικὸ γιὰ Κυρίες καὶ τὴν προτρέπει καὶ τῆς δίνει κουράγιο. Πόση θερμότητα καὶ ζωντάνια ἔχει αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, πὼς ξεχωρίζει ἡ μεγαλοφυΐα του! Γιατὶ μόνο ὅταν τὸν τοποθετήσουμε στὸν καιρὸ ποῦ πολέμησε νιώθουμε τὸ ἀνάστημά του καὶ θαυμάζουμε, ὅσο πρέπει, τὴ φλογερὴ πίστη του.

Τῆς λέει λόγια σωστά, λόγια θερμά, ἐγκάρδια καὶ σοφά. «Πρέπει νᾶχουμε στὴν προσπάθειά μας, μαζί μας, τίς γυναῖκες

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΚΘΕΣΗ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΝΑΤΣΙΟΣ

ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ

καὶ τὰ παιδιά. Ὁ δρόμος μας θᾶναι ἔρημος καὶ σκοτεινὸς ὅσο δὲ μᾶς ἀκολουθήσουν οἱ γυναῖκες, ἢ στράτα μας μὲ τὴ λαλιά σας θὰ ζωντανέψει. Ἄμα μιά μεγάλη γυναικεία ψυχὴ καταλάβει τοὺς θησαυροὺς ποὺ κρύφτει στὰ σπλάχνα τοῦ ὁ λαός, ἅμα μιά γενναία καρδιά, ἕνας νοῦς ἀγαπήσει τὴν ἰδέα ποὺ μᾶς σπρώχνει, τέλειωσε καὶ μᾶς φτάνει. Εἶναι δική μας ἡ νίκη».

Καὶ ἐνῶ ἀρχίζει μαυτὰ τὰ σωστὰ, καὶ ἀκόμη σήμερα ὄχι ξεπερασμένα λόγια, ξαναγυρίζει στὸν καὶμὸ ποὺ τὸν τυραννᾷ. Στὸ σύστημα. Στὴ γραμματικὴ. Τὴν ὑποταγὴν σὲ κανόνες. Νὰ μὴ νομίζει ὁ καθεὶς πὼς τὰ ὠραῖα λόγια εἶναι οὐρανοκατέβητα καὶ φτάνει νᾶχει ἔμπνευση ποιητικὴ γιὰ νὰ γράφει καλά. Καὶ γιὰ νὰ τις ἀποδείξει σωστὲς τις ἰδέες τοῦ ἐπιστρατεύει μεγάλα ὀνόματα, καὶ Victor Hugo καὶ Lesconte de Lisle «ποὺ τὸν ἔλιανε οσιμὸς σὰν ἄκουε κανένα ποιητᾶκο νὰ καταφρονῆ τὴ γραμματικὴ».

Ὑστερα τὰ βάζει μὲ τὸν Παλαμᾶ ποῦχε, λέει, βασιλεύσει μὲ τὴ γραμματικὴ καὶ γιὰ τοῦτο γράφει μιά γλῶσσα ποὺ κι ὁ ἴδιος ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος, ἂν ξαναζοῦσε, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ξεδιαλύνει τί εἶδος γραμματικὴ βρίσκεται στὴ γλῶσσα τοῦ Παλαμᾶ.

Ὅμως δὲν μπορεῖ παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ μὴν παραδεχτεῖ ὅτι «ὁ φίλος μου ὁ Παλαμᾶς νοιώθει ἀπὸ τέχνη, νοιώθει ἀπὸ γραμματικὴ. Τὸ καλύτερό του διήγημα, ὁ «Θάνατος Παλληκαριοῦ», δὲν εἶναι παραγεμισμένο ἀπὸ δασκαλισμοὺς καὶ νομίζω πὼς ὅσα ἔγραψε κατόπι δὲν ἔχουνε τὴν ἴδια ἀξία».

Μὰ πάλι τὰ βάζει μὲ τὸ φίλο τοῦ τὸν Παλαμᾶ ποὺ εἶπε πὼς ἡ καθαρεύουσα εἶναι μιά «πραγματικότης» καὶ δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἀποφύγουμε ἀφοῦ ὑπάρχει.

Μιά ὁμως καὶ βρισκόμαστε στὸν ἀστερισμὸ — ὅπως θᾶλεγε ὁ κ. I. M. Παναγιωτόπουλος — τῶν Ἀνοιχτῶν Γραμμάτων, ἃς ἀναφέρουμε κι ἕνα ἐπίσης σημαντικό.

Αὐτὸ φθάνει ἀπὸ τὸν Γρ. Ξενόπουλο καὶ ἀπευθύνεται στὸ Γρυπάρη. Περιλαμβάνει μιά κριτικὴ γιὰ ἕνα διήγημα μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Δυστυχημένη», Ἡπειρωτικὰ Διηγήματα. Ὑπογραφή Ἀπ. Ἐξαρχος.

Ἀπὸ τὴν κ. Σ. Σπανοῦδη ἔμαθα πὼς ὁ κ. Ἐξαρχος εἶταν γιατρός. Δὲν ἔτυχε ποτὲ νὰ τὸν συναντήσω σὲ ἄλλο περιοδικό. Μόνο στὸν «Νουμᾶ» τοῦ 1905 ἀρ. 137 ξανάδα ἀναδημοσιευμένο τὸ ἴδιο λαμπρὸ διήγημα. Τώρα εὐχομαί νὰ τὸ πάρουν ἀπόφαση τὰ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ μας καὶ ἰδίως ἡ «Νέα Ἑστία», ποὺ εἶναι τὸ εὐαγγέλιο τῆς νέας γενεᾶς, καὶ νὰ ἀφιερῶσει μερικὲς σελίδες τῆς γιὰ ἀναδημοσιεύσεις. Μακρὺ κατάλογο κρατᾷ ἡ μνήμη μου καὶ τὸν προτείνω νὰ τὸν συλλογιστεῖ, γιὰτὶ εἶμαι βέβαιη ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς νέους ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν τέχνη τοῦ λόγου δὲν ξεύρει ἀρκετὰ τὴν προῖστορία του. Ποιὸς διάβασε τοὺς «Πειρατὰς τῆς Γραμβούσης» τοῦ Ράδου; Τὸ «Ἐν μικρὸν λάθος» τοῦ Πολυλά, ποὺ στὸ θάνατό του ὁ

Γρυπάρης εἶχε τὴν ἐλευθεροφροσύνη νὰ ἀναδημοσιέψει στὴν «Ἠχώ» γιὰ νὰ γνωρίσουν τὸν Πολυλά οἱ ἀναγνώστες τῆς; Καὶ κείνο τὸ ποιητικὸ, τὸ φτερωτὸ ἀριστοῦργημα αἰσθήματος καὶ ὕφους τοῦ Ἀλέξανδρου Μωραϊτίδη «Μὲ τὰ πανιά»; Καὶ τὸ γνωστότερο βέβαια «Ἀμάρτημα τῆς μητρός μου» τοῦ Βιζυηνοῦ ποὺ πάλι ἀμφιβάλλω ἂν τῶχουν διαβάσει οἱ νέοι μας!

Ὅμως τώρα ξαναγυρίζω στὴ «Δυστυχημένη» γιὰτὶ γι' αὐτὴν γράφει τὸ ἀνοιχτὸ γράμμα ὁ ὀξυδερκὴς καὶ ἀνοιχτόμυαλος Ξενόπουλος:

«Εἶμαι κατενθουσιασμένος, γράφει, νὰ ἕνας καινούριος συγγραφεὺς ἀξίος τοῦ ὀνόματος. Σήμερα λίγοι γράφουν σὰν αὐτόν. Ἡ γλῶσσα του εἶναι γλυκεῖα καὶ ἀρμονικὴ, πρᾶγμα δύσκολον γιὰ τόσο ἄγνη ρωμαϊκὴ πεζογραφία. Θὰ μοῦ πῆς ὅτι εἶναι ἰδιωματικὴ ἠπειρωτικὴ. Τὸ ξεύρω, ἀλλὰ εἶναι καὶ αὐτὸ ἕνα ἀπὸ τὰ ὑπὲρ τοῦ συγγραφέως τὸ δι' ἔτυχε νὰ εἶναι ἠπειρωτῆς».

Συνεχίζει ὁ Ξενόπουλος ἐξηγῶντας τις πεποιθήσεις τοῦ σχετικὰ μὲ τὸ δρόμο τῆς δημοτικῆς. Πιστεύει πὼς τὸ στημόνι τῆς μελλοντικῆς δημοτικῆς θᾶναι ἡ ἠπειρωτικὴ μπλεγμένη μὲ τὸ ὑφάδι τοῦ τόπου ὅπου κατὰγεται ὁ καθένας. «Ὁ ἀπόστολος ποὺ θὰ μᾶς δώσῃ—λέει—τέλειον πρότυπον ρωμαϊκῆς πεζογραφίας θὰ εἶναι ἠπειρωτῆς. Τώρα, διόλου δύσκολον νὰ λέγεται: Ἀπόστολος Ἐξαρχος. Τὸ δυνατόν του ὕψος ὑπόσχεται πολλὰ».

Δὲ γελάστηκε, ἀπὸ τὴ μιά μεριά, τὸ κριτικὸ ἔνστικτο τοῦ Ξενόπουλου, κι ἂν ὁ Ἀπ. Ἐξαρχος δὲν ἔδωσε «τὸ τέλειον πρότυπον τῆς ρωμαϊκῆς πεζογραφίας» γιὰτὶ δὲν ξανάγραψε, ὁμως ἔδωσε τὴν ἀθανασία στὴ «Δυστυχημένη» του. Αὐτὴ, καὶ μόνο αὐτὴ, εἶναι τὸ μοναδικὸ πεζὸ κείμενο τοῦ περιοδικοῦ ποὺ βγήκε πρὶν πενήντα πέντε χρόνια γιὰ νὰ χτυπήσει τὴν πρόληψη τῆς καθαρεύουσας. Οὔτε τῶν μεγάλων τιτλούχων καὶ δασκάλων τοῦ δημοτικισμοῦ τὰ πεζά, οὔτε κανενὸς ἄλλου μένει τίποτε ποὺ νᾶχει ἀξία πέραν τῆς ἱστορικῆς. Μονάχα ἐκείνη ἡ κυρὰ Θύμια, ἡ βασανισμένη Ἡπειρωτίσση τοῦ Ἐξαρχοῦ, καὶ ὁ Μῆτρος κι' ἡ κυρὰ Θανάσσινα ζοῦν ζωὴ αὐτοτελεῖ, δική τους, ὅπως τὰ ζωντανὰ πλάσματα, ποὺ δὲν σώζονται ἀπὸ χρονολογίες καὶ ἐποχές. Δὲ χρειάζονται στηρίγματα.

Ἄν ὁμως λέμε αὐτὰ γιὰ τὸν πεζὸ λόγο τῆς «Ἠχῶς», δὲ θὰ ποῦμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν ποιητικὸ. Στὴν ποίηση, τὸ περιοδικὸ μᾶς πρωτοπαρουσιάζει ὀνόματα ποὺ γίναν ἀργότερα θεμέλια τῆς λογοτεχνίας μας καὶ ἔδειξαν ἀπὸ τὸ πρῶτο τους φανέρωμα τὴν ποιητικὴν ἰδιοσυγκρασίαν τους.

Ἐδῶ, σὲ τούτες τις σελίδες παρουσιάζεται ὁ Ἄγγελος Σημηριώτης, ὁ συγγραφεὺς ποὺ τὸνομά του εἶναι ἐνωμένο μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ποίησης στὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὰ «Θανάσιμά» του δημοσιεύεται ποίημα μὲ πρόλογο τοῦ Γρυπάρη ὁ ὁποῖος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ ποιητῆς εἶναι ἄγνωστος ἀλλὰ νεώτατος.

«ἀλλ' ἡ ἐνότις καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἔργου τοῦ θὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς». Καὶ πῶς νὰ μὴν ἐπισύρουν τὴν προσοχὴ στίχοι ὅπως ἐτούτοι:

*Στὴν πένθιμη αὐγὴ τοῦ νοῦ μου
περᾶς σὰν ἄστρο φλογισμένο
καὶ στὰ φτερὰ τοῦ λογισμοῦ μου
φυσᾶς ἀγέρα κολασμένο.*

Δύναμη καὶ πνοὴ κρύβει τὸ τετράστιχο πού πῆρα ἀπὸ ὀλόκληρο μακρὸ ποίημα. Μὰ καὶ σὲ ὄλα τὰ «Θανάσιμα» πού ἐκδίδονται σὲ λίγο καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα γράφει κριτικὴ μεγάλη καὶ διεξοδική ὁ Γρυπάρης, πάλι, συναντοῦμε ἀληθινὴ, γνήσια ποίηση.

Μὲ θαυμασμό μιλεῖ γι' αὐτὴ τὴ συλλογὴ τοῦ νεαρωτάτου — ἐπιμένει στὴν ἡλικία — ποιητῆ καὶ τὴν ἀναλύει μὲ σοφία καὶ ἀγάπη: «Ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ «Θανάσιμα» εἶναι ποιητῆς καὶ πρῶτα πρῶτα ἄνευ ἄλλου, μὴ ἐπιβάλλεται νὰ τονίσω αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, νὰ τὸ θεωρήσω ὡς κάτι τι δεδομένον, ἂν καὶ δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἡ φύσις τοῦ τίτλου αὐτοῦ εἶναι περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ἀόριστος.

Εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερά του ποιήματα ὁ Σημηριώτης ἐπιγράφει ὡς μῦθος τὸ μεγάλο ἐκείνο ῥῆμα: Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ! Θὰ ἤθελα τὴν ῥῆσιν αὐτὴν νὰ τὴν ἐβλεπα ἐπὶ κεφαλῆς ὀλοκλήρου τοῦ βιβλίου του καὶ τότε, μὲ τὸν ἐξ ἴσου σημαντικὸν τίτλον του «Θανάσιμα», θὰ εἶχομεν ὅ,τι μᾶς ἐχρειάζετο διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἔργον τοῦ νεαροῦ ποιητοῦ».

Μὰ καὶ τώρα, ἐδῶ, ὕστερα ἀπὸ χιλιάδες χιλιάδων στίχους πού παρουσίασε ἡ ἑλληνικὴ λυρική ποίηση, τὰ «Θανάσιμα» τοῦ νεαροῦ Σημηριώτη ἐκπλήττουν. Καὶ γοητεύουν. Ἀκόμη, μάλιστα, μπορεῖ νὰ πεί κανεὶς πῶς αὐτὲς οἱ δύο πρῶτες συλλογές, «Θανάσιμα» καὶ «Μαῦρα Κρίνα», εἶναι οἱ σημαντικώτερες τοῦ συγγραφέα. Σ' αὐτὲς δίνει μεμιᾶς μαζεμένο ὄλο τὸ ποσὸν τῆς ποιητικῆς οὐσίας (ρωμαντικὴ οὐσία) πού διαθέτει ὁ Σημηριώτης.

Ὑστερα, μὲ τὰ χρόνια, μόνο τὴν ἐπεξεργάστηκε, μόνο τὴν πλάταινε τὴν προσφορὰ του, ὅμως δὲν τὴν «προήγαγε» ὅπως θάλεγε ἓνας καθαρευουσιάνος.

Νέος εἶναι ὁ τρόπος πού ἀτενίζει τὸν κόσμο ὁ Σημηριώτης, καὶ μὲ νέο τρόπο τὸν ἐκφράζει. Ὑπάρχει πολλὴ ρητορικότητα περιττή, ὅμως ἀπὸ μέσα τῆς ξεπηδοῦν στίχοι μὲ εἰλικρίνεια, παλμό, χρῶμα καὶ ρυθμικὴ ἠχηρότητα. Στὶς τελευταῖες τοῦ συλλογῆς ὑπάρχουν ἀτροφημένες μᾶλλον οἱ ἀρχικὲς τοῦ ἰδιότητες. Ἡ ἐπιθυμία ἴσως, ὄλων τῶν μεγάλων στὴν ἡλικία, νὰ μὴ φαντάζον ἀρχαῖκοι ἢ καθυστερημένοι τὸν ἔκαμε νὰ μεταχειριστεῖ μὴ ξένη τοῦ σκοτεινότητά πού δὲν κρύβει ὅμως κανένα βάθος. Ἐπιπλέον θέλησε νὰ δουλέψῃ καὶ μὲ ἐλεύθερο στίχο, τοῦ ὁποῖου ὅμως δὲν εὑρίσκει τὴν ἀνάγκη μέσα του. Δὲν τὸν αἰσθάνοταν.

Δὲν εἶμαι ἡ ἀρμόδια, μήτε βγάζω φετβάδες, οὔτε καὶ τοὺς ἀγαπῶ, ὅμως αὐτὰ αἰσθάνομαι. Σὲ κάθε συλλογὴ πού μοῦ πρόσφερε ὁ ἀγαπητός, ὁ καλὸς φίλος, ἐνιωθα ὅτι δὲν ἔφταναν στὰ χεῖλη μου τὰ λόγια πού θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀκούσει ἀπὸμένα. Γιατὶ κανένα νεώτερο βιβλίο του δὲ μοῦ φαινόταν νὰ ξεπερνᾶ ἐκεῖνα τὰ ἀρχικὰ πού βρίσκονται στὴν κατοχὴ μου ἀπὸ τὴν κληρονομία πού ἀνάφερα στὴν ἀρχή.

Εἶναι σὲ καλὸ χαρτί καὶ τὰ δύο καὶ μὲ ἀφιέρωση στὸν Ν. Φαληρέα. Συλλογιέμαι πῶς ὁποῖος κληρονομήσει τὰ δικά μου βιβλία (κάποιος, ἴσως, πού δὲν ἔχει ἀκόμη γεννηθεῖ) θὰ ἀπορήσει ἀπὸ τὴν ἀφιέρωση τοῦ ποιητῆ. «Μέσα στὸ λεωφορεῖο γιὰ τὴ Νέα Σμύρνη», γράφει στὸ βιβλίο του «Ὀνειρῶν Ἰσχυιοί» καὶ κατόπι προσθέτει: «Τρέμει τὸ χέρι μου».

Ὑστερα ὅταν μοῦ πρόσφερε τὴν τελευταία συλλογὴ μὲ τὸν τόσο προφητικὸ καὶ ἐκφραστικὸ τίτλο τῆς «Ὅσο φέγγει», κάθε φορὰ πού μὲ συναντοῦσε, ρωτοῦσε μὲ μιὰ παιδικὴ ἀφέλεια ἂν τὴν διάβασα. Δὲν ἔμοιασε ποτέ μεγάλος, μήτε πῆρε πόζα, μήτε εἶχε ἐκεῖνο τὸ τελειωμένο τῶν ἡλικιωμένων ἀνθρώπων πού σὲ κοιτᾶνε καὶ νιώθεις τὸ βλέμμα ν'ἀρχεται ἀπὸ ἄλλη ζωὴ.

*Μὲ εἶδεν ἡ γῆ παιδί· μὲ βλέπει γέρο,
ὅμως γιὰ τίς γυμνὲς ψυχές, φιλόξενες πολλές
στὰ οὐράνιά Σου εἶναι ἐκεῖ μονές,
κι' ἀθάνατος πῶς εἶμαι, Κύριε, ξέρο.*

Ἐμεῖς βέβαια δὲν τὸν εἶδαμε παιδί, ἀλλὰ μποροῦμε νὰ τὸ βεβαιώσουμε πῶς δὲν τὸν εἶδαμε καὶ γέρο. Ποτὲ - ποτὲ δὲν ἔδινε τὸ αἶσθημα τοῦ γῆρατος, τόσοσ εἶταν ὁ νεανικὸς ἐνθουσιασμός του, τόσοσ ἡ συγκίνησή του, ἰδίως πρὸς τίς γυναῖκες. Εἶταν λάτρης τῶν γυναικῶν, λάτρης τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ καλοῦ ὅπου κι ἂν τᾶβρισκε. Γιὰ νὰ πέθανε, οὔτε πῶς τὸ βάζει ὁ νοῦς μου, οὔτε καὶ τὸ παραδέχεται. Μήτε καὶ πῆρα εἶδηση τῆ θᾶνή του νὰ τοῦ πάγω δυὸ λουλούδια. Οὔτε ἄκουσα καν ὅτι εἶναι ἄρρωστος. Θὰ τὸν θυμοῦμαι, στὴν τελευταία συντροφιά πού βρεθήκαμε μαζί, στὸ σπίτι τοῦ συγγραφέα Παύλου Φλώρου, νὰ μᾶς λέει ποιήματα. Στὴν ἀρχὴ εἶχε ἀρνηθεῖ, ἔτσι ἀπὸ νάζι, ὅταν κάποιος πρότεινε νὰ ψάξουμε τίς τσέπες του. Θᾶναι γιομάτες, εἶπε, χαρτάκια μὲ στίχους! Ἔτσι ἔγινε. Ἀπὸ κάθε τσέπη ἔβγαινε κι ἓνα χαρτί γραμμένο. Ὁ ἴδιος μᾶς τὰ ἀπάγγειλε μὲ τὴ βαρεῖα πομπώδη ἀπαγγελία του καὶ ἡ παράξενα ἀσχημὴ μορφή του ἔλαμπε ἀπὸ χαρὰ καὶ ἰκανοποίηση.

Ἐχω τὴν ἰδέα πῶς δὲν τὸν ξανα συνάντησα πιά, παρὰ μόνο μιὰ φορὰ σ' ἓνα σιλωβωτήριο στὰ Χαυτεῖα, Σαββατόβραδο, ὅπου ἐγὼ καθισμένη στὸ ψηλὸ κάθισμα, ντυμένη μὲ καπέλλο καὶ βέλο διόρθωνα τὰ παπούτσιά μου. Ὁ Σημηριώτης ψηλός, φόβε-

ρός, μ' ἓνα μακρὸ χειρόγραφο στὸ χέρι μου διάβαζε φωναχτὰ καὶ μὲ στόμφο κάποιον καινούριον ποίημά του. Μᾶς κοιτοῦσαν ξαφνιασμένοι οἱ πελάτες, οἱ ὑπάλληλοι, ἀκόμη καὶ οἱ διαβάτες οἱ πυκνοὶ τοῦ Σαββάτου σταματοῦσαν γιὰ νὰ δοῦν τὸ θέαμα. Μὰ ὁ Σημηριώτης συνεπαρμένος δὲν ἐνοχλήθηκε διόλου. Τέλειωσε τὸ τραγούδι ποῦ μου φάνηκε ἀπέραντο γιὰτὶ τὸ αἶσθημα τῆς κωμικῆς εἰκόνας ποῦ παρουσιάζαμε μὲ μπόδιζε νὰ καταλάβω. Εἶχαμε γίνῃ νοῦμερο τότε, δίχως ἀμφιβολία, ὅμως τώρα ποῦ ἀναθυμιάμαι τῆ σκηνῆ μου ἔρχονται δάκρυα. ὦ, τὸν καλόκαρδο, τὸν ἀληθινὸ πνευματικὸ ἄνθρωπο, πῶς μπορεῖ νὰ μὴ συγκινεῖται κανεὶς μὲ τὴν παιδικὴν του ἀφροντισιά; Πῶς μπορεῖ νὰ ξεχάσει τὴν ἀλεγρία ποῦ ἔδινε στὶς κινήσεις του, τὴν ἔλλειψη ὑπεροφίας, καὶ τὴν ἀπλότητά;

Τώρα ἔτσι ποῦ τὸν ξαναστήνω μπρὸς μου ὀλόκληρον ὡς ἄνθρωπο καὶ ὡς λογοτέχνη, συλλογιέμαι ἂν ἄραγε τὸν ἔχουν διαβάσει αὐτοὶ ποῦ ἔγραψαν ὅτι ἡ λογοτεχνία μας ἀρχίζει ἀπὸ τὴν *γενεὰ τοῦ 30!* Ἄν διάβασαν τοὺς στίχους του αὐτοὶ ποῦ τὸ ἔγραψαν, αὐτοὶ ποῦ τὸ διάβασαν καὶ ἰδίως αὐτοὶ ποῦ δὲ διαμαρτυρήθηκαν!

Διάβασαν ἄραγε τὴ «Γεροντοκόρη» του; Ἡ «Τὸ φάντασμα» του ποῦ τόσες ἔδωσε λαβὲς γιὰ παρωδίες καὶ μιμήσεις μὰ μένει ἄθικτο καὶ ἀχάλαστο παρὰ τὰ πενήντα δύο χρόνια του; Γιὰ μιὰ λογοτεχνία ὡς τὴ δική μας ποῦ βρίσκεται στὸ πλάσιμό της καὶ σὲ κοσμογονικὸ ἀνακάτωμα, τὰ χρόνια αὐτὰ μετριοῦνται διπλᾶ καὶ τρίδιπλα παρὰ σὲ ἄλλες ξένες κατακαθισμένες λογοτεχνίες:

*Ἀπόψε καβάλλα
στὸ μαῦρο μου ἄτι
φιτερά ὡς τὸν μπάτη
θ' ἀνοίξω μεγάλα
νὰ σχίσω βουνά!*

Καὶ κεῖνο τὸ ἐπιγραμματικὸ, τὸ κλασικὸ «Δρῦ» του ἀπὸ τὰ «Μαῦρα Κρίνα» ποῦ ἐκδόθηκαν στὸ 1905 τῶν ἄρα γε ὑπόψη τους οἱ νέοι ποῦ νομίζουν πῶς εἶναι ποίηση ὅτι: «τὰ χελιδόνια πέταξαν ἀπ' τὴ μασχάλη τῆς ξενόδοχας» Ἡ ἐκεῖνοι ποῦ γράφουν στίχους ὅπως ὁ ἀκόλουθος:

Σὲ περιέχω ὅπως τὸ ἀραχωβίτικο κιοῦπι τὸ λάδι

Ποῖο ἀπὸ τοῦτα ὄλα καὶ τὰ παραπλήσια ποῦ γράφονται κατὰ χιλιάδες θ' ἀνθέξει μισὸν αἰῶνα καὶ δύο χρόνια ἐπιπλέον;

Ἄξιζε νὰ ρωτοῦμε καὶ ἰδίως νὰ ἀμφιβάλλουμε.

* *

Κακὸς χρόνος μῆκε γιὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Κακοσήμαδο τὸ 1895. Πιθαίνει ὁ Ἰωάννης Πολυλάς, «ἡ Σεμνοτάτη κορυφὴ τῆς ἀριστοκρατίας τῶν γραμμάτων» μας ἐξέλιπε μὲ τὸν θάνατον τοῦ Πολυλά, μοιρολογεῖ μὲ εἰλικρινῆ θλίψη ὁ Ι. Γρυπάρης. Κατόπι ἀκολουθεῖ ἡ

ἀπολύτρωση τοῦ Βιζυηνοῦ ποῦ ἐνωθε τὸν ἑσὺτό του σὲ φρενοκομεῖο καὶ ἔπασχε ἀφάνταστα ἀπὸ τὸν περιορισμό. Τέσσερα ὀλόκληρα χρόνια.

Ἀπὸ τότε πρωτοπαρουσιάζεται ὁ Ν. Βασιλειάδης στὶς στήλες τοῦ πρωτοποριακοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ καὶ περιγράφει μιαν ἐπισκεψή του στὸ φρενοκομεῖο. Κατόπι δὲ τὸ θάνατος λύτρωσε τὸν ποιητὴ ἀπὸ τὴν ταπείνωση τῆς τρέλλας, ὁ ἴδιος, μένει θεματοφύλακας τοῦ ἔργου του. Ἀπὸ τὸν Βασιλειάδη ζητεῖ ἡ σύνταξη ἓνα ποίημα ἀνέκδοτο.

Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τότε ἴσαμε σήμερον δὲν εἶναι πολλὰ χρόνια ποῦ πέθανε καὶ ἡ «Νέα Ἔστια» τοῦ ἀφιέρωσε ἓνα τεῦχος τῆς — ὁ Ν. Βασιλειάδης, ὁ εὐγενικὸς αὐτὸς φιλότεχνος, ἀσχολοῦνταν μὲ τὸν Βιζυηνό.

Τὸν εἶχε πάρει ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ τὸν ἀτυχο ποιητὴ ποῦ τόσο λαμπρὰ πράγματα μᾶς ἄφησε καὶ τόσο γρήγορα ἔσβυσε.

Ἐπῆρχε στὸν τόπο μου—στὴ Χώρα τῶν Βαφέων—τὸ σπίτι ὅπου εἶχε μείνει κάποτε, μαζί μὲ τὴ μαυροφορεμένη χαροκαμένη μάνα του. Ὅποτε περνούσαμε ἀπὸ κεῖ ρίχναμε ἓνα βλέμμα δέους καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὸ ψηλὸ, παλιό, ξυλένιο καὶ κάπως μυστηριώδικο αὐτὸ οἰκοδόμημα. Ἐμεῖς κοιτούσαμε τὸ ξύλο, ὅμως ἄλλοι πρὶν ἀπὸ μᾶς εἶχαν γνωρίσει τὸν ποιητὴ καὶ τὸν θυμοῦνταν πολὺ καλά. Ἐφέτος ποῦ πῆγα ξανά στὴν Πόλη, ἔψαξα νὰ τὸ δω. Δὲν ὑπῆρχε. Γκρεμίστηκε.

Πάει λοιπὸν καὶ ἡ ἀνάμνηση τοῦ περασματοῦ τοῦ ἀπὸ τὸ Βόσπορο. Ὁ χρόνος σιγὰ σιγὰ οβύνει τὰ πατήματα τῶν ἀνθρώπων.

Ἀλλὰ συμβαίνουν καὶ εὐχάριστα στοὺς συντάκτες τῆς «Φιλολογικῆς Ἠχῆς». Ὁ Γρυπάρης ταξιδεύει στὴν Ἀθήνα, ἡ Ἀλεξάνδρα τὸ ἴδιο. Γράφει ἐνθουσιασμένη ἀπὸ τὴ γνωριμία της μὲ τὴν Καλλιρρόη Παρρέν, τὴ φοβερὴ φεμινίστρια τῆς ἐποχῆς. Μὰ δὲν εἶναι μόνο μὲ τὴν Παρρέν ὁ ἐνθουσιασμός, ποῦ τόση πίκρα μέλλεται νὰ τῆς ποτίσει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ γνωριμία της μὲ τὴν ἀρχαιότητα. Πηγαίνει στὰ Μουσεῖα μὲ συντροφιά «τὸν συνάδελφον Γρυπάρην» ποῦ εἶναι, φαίνεται, σκυθρωπὸς τόσο ὥστε βγαίνοντας νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ δεῖ ἄλλα πρόσωπα, χαρούμενα καὶ γελαστά.

Ἡ Παρρέν παρουσιάζει στὶς ἀναγνώστριες τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Κυριῶν» τὴν ταξιδιώτισσα μὲ λόγια γεμάτα καμάρι καὶ συμπάθεια. Πολὺ ἀγαπήθηκαν οἱ δύο γυναῖκες μ' ὄλο ποῦ ἡ Ἀλεξάνδρα δὲν ἐκφράζεται ὑπὲρ τῆς γυναικείας ἐργασίας! Τὸ παράξενο εἶναι ὅτι ἡ ἴδια δουλεύει—εἶναι δασκάλισσα σ' ἓνα μεγάλο χωριὸ ὅπου κυριαρχοῦν οἱ Ἑβραῖοι.—Ἐνα ἀπὸ τὰ πολλὰ Γκέττο τῆς Πόλης. Τὸ Χάσκιοι. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα θᾶταν σίγουρα μικρὴ καὶ φτωχὴ σφιγμένη ἀπὸ τὴν Ἑβραϊκὴ πλειοψηφία, ὅμως τὸ δασκαλίκι, τὸ ράψιμο καὶ ἡ μαμικὴ δὲ λογαριάζονταν «ἐργασία» τὸν καιρὸ.

ἐκεῖνο. Εἶταν καὶ τὰ τρία ἐπαγγέλματα κατακυρωμένα στὶς συνειδήσεις τὶς πιὸ συντηρητικές, τὶς πιὸ ὀπισθοδρομικές. «Ἔργασία» σήμαινε νὰ κινεῖσαι μόνη, νὰ πηγαίνεις σὲ χώρους ὅπου ὑπάρχουν ἀρσενικοί. Ταμίας σὲ κατάστημά, σὲ ἐστιατόριο, πωλήτρια, γραμματικὸς σὲ γραφεῖο, αὐτὴ εἶταν ἡ τρομερὴ, ἡ καταστρεπτικὴ τῆς θηλυκότητος ἐργασία !!

Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ εὔρισκε φοβερὰ παιδὸς ; Ἡ πρωτοπόρα συγγραφεὺς, καὶ δίαταζε καὶ ἀμφέβαλλε. Μὰ τόσο λοιπὸν μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ καταλάβουμε μερικὰ πράγματα ἀν δὲν μποῦμε στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ;

Διαβάζω λίγα συγκινημένα λόγια ποῦ ὁ Ἀντώνης Γιαλούρης γράφει γιὰ τὴν ποιήτρια Βιργινία Εὐαγγελίδου καὶ ἐξίσταμαι. «Πνευματικὴ Ζωή», Αὐγούστος 1939.

Ἄξιζει νὰ μεταφέρω ὀλόκληρη τὴν παράγραφο : «Κατὰ ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τόμου της, ἡ Εὐαγγελίδου πλανιέται πάλι σὲ ἡμερολόγια, λευκώματα κτλ., ὅπου ἐμφανίζεται συνεργάτισσα τῆς «Φιλολογικῆς Ἠχῶς», δημοσιεύοντας τὸ «Μαραμένο Ρόδου». Καὶ μόνον ἡ συνεργασία της στὸ περιοδικὸ αὐτὸ ἀρκεῖ νὰ δείξει τὸ θάρρος καὶ τὴν ψυχικὴ δύναμὴ τῆς ποιήτριας». Ἐξηγεῖ ὁ Γιαλούρης ὅτι μόνον ὅσοι ξέρανε τὶς προλήψεις καὶ τὴν

ἐποχὴ μποροῦν νὰ καταλάβουν πόσο σπουδαῖο πρᾶγμα εἶταν νὰ χεῖς τὴ δύναμη νὰ τὶς περιφρονήσεις. Ὠραῖα !

Πῶς ὅμως μᾶς εἶναι δυνατό ἐμᾶς νὰ κρίνουμε δίκαια καὶ σωστὰ κινήματα ἢ ἀνθρώπους τῶρα ;

Μόνον ὅμως, ἀν τὸ κατορθώσουμε, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ θάρρος καὶ τὴ λαχτάρα γιὰ φῶς τῶν νέων ποῦ συνάζονται γύρω στὴ «Φιλολογικὴ Ἠχώ» καὶ φέρνουνε τὴν πίστη καὶ τὰ νεῖατά τους, στὸν ἀγῶνα της.

Ὄνόματα ποῦ μείναν ἀγνώστα, γιὰτὶ δὲ συνέχισαν τὴν ὁδοιπορίαν στὰ γράμματα, ὀνόματα ποῦ ἔφτασαν σὰν ἀντίλαλος μακρινὸς ἴσαμε μᾶς. Ὁ Ἄγγελος Ἰωαννίδης. Ὁ Πέτρος Ἰωαννίδης Βοσπορίτης, κάποιος ἀγνωστὸς μᾶς Καρβωνίδης, ὁ μουσικὸς Κίμων Μπέλλας ποῦ κι αὐτὸς κόλλησε τὴν ἀρρώστειαν τῆς ἐποχῆς καὶ γράφει σονέττα. Καὶ ἄλλοι ἀκόμη ποῦ γράφουν μὲ ψευδῶνυμα γιὰ νὰ μὴν ἐκτεθοῦν φαίνεται καὶ χάνουν τὴν ὑπόληψιν τῶν καθωσπρέπει ἀνθρώπων.

**

Ἦστερα ἀπὸ 40 τεύχη, στὶς 7 τοῦ Γενάρη, 1897 κλείει τὴ Β' Περίοδος τῆς «Φ. Ἠχῶς».

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΚΘΕΣΗ

ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΕΡΛΙΔΟΥ - ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

πού εἶχε τὸ ἀλόγιστο θάρρος νὰ σηκώσει τὸ μπαϊράκι τῆς «δημῶδους» μέσα στὸ ἴδιο τὸ κάστρο τῆς καθάρουσας.

Μόνον ὅταν ἀντιπαραβάλλει κανεὶς τὸ πρῶτο τεύχος στὸ 1893 μὲ τὸ 40ὸ τοῦ 97 θὰ ἐκτιμήσῃ τὴν προσπάθεια καὶ θὰ θαυμάσῃ τὴν πρόοδο. Εἶναι τέτοια ἡ διαφορὰ ὥστε μένεις ἀληθινὰ μαγεμένος.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοῦτο ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ μὴν πιστοποιήσῃ καὶ κάτι πολὺ σημαντικό. Ἔτσι μὲ τὴν ἀπόσταση καὶ μὲ τὴν προοπτικὴ πού μᾶς ἀφήνει ὁ διαρρέουσας χρόνος, κρίνουμε ὀλοκάθαρα ὅτι ἡ «Φιλολογικὴ Ἠχώ» στάθηκε ὁ θεμέλιος λίθος ὄλων τῶν κατοπινῶν περιοδικῶν πού δούλεψαν γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία στὴν Πόλη. Οἱ νέοι πού τὴν ἀναλαμβάνουν μετὰ ἔννια μῆνες καὶ τῆς ξαναδίνουν μιὰ πρόσκαιρη πάλι ζωὴ, εἶναι οἱ μελλοντικοὶ οἰκοδόμοι κάθε νεωτεριστικῆς κίνησης στὰ 25 χρόνια πού ἀκολούθησαν. Αὐτοί, ἴσαμε πού ἦρθε ἡ τρομερὴ καταστροφὴ τοῦ 1922 καὶ ἔσπασε τὴ συνέχεια, ξεθεμελίωσε τὸ χτίσιμο. Κρατήθηκεν ἡ βάση πού πάνω τῆς στηρίχτηκε ἡ κάθε προοδευτικὴ ἐργασία στὴν Πόλη.

Ὅταν ὅμως ἐφθασαν ἐδῶ πρόσφυγες, ἄεργοι, κατατρεγμένοι, μὲ τὴν ἀγωνία τῆς στέγης καὶ τοῦ ψωμοῦ νὰ τοὺς κυνηγᾷ, δὲ συνέχισαν τὸ ἔργο παρά ἐλάχιστοι καὶ σπασμωδικά.

Γιὰ τοῦτο καὶ τώρα βλέπουμε, ὕστερα ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἀπογύμνωσιν τῆς Πόλης, ἄγνωστοι νέοι καὶ ἄπειροι νὰ προσπαθοῦν νὰ θεμελιώσουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κάτι. Ἀγωνίζονται νὰ στήσουν ὀρθὸ νέο οἰκοδόμημα πνευματικὸ μὲ καινούρια στελέχη. Τὰ παλιὰ ὄλα, ἀνεξαιρέτως ὄλα ἐκτὸς ἀπὸ ἓναν, ἔφυγαν τότε, ἦρθαν στὴν Ἀθήνα ὅπου δούλεψαν βέβαια πάλι γιὰ τὰ γράμματα καὶ προσπάθησαν, ἀλλὰ χωρὶς νάχει πιά τὴ σημασία τὴν ἐξαιρετικὴ ἢ προσπάθεια, ὅπως ὅταν εἶταν ἐκεῖ, στὸ πόστο τους ὁ κάθεὶς.

Ἡ «Φιλολογικὴ Ἠχώ» λοιπὸν (πρέπει ὄλο νὰ ξαναγυρίζουμε σ' αὐτὴν γιατί μᾶς τραβᾷ μὲ τὴ φοβερὴ του ἔλξη τὸ παρόν), τῆς ὁποίας τὸ προνόμιο μὲνα ἀφιλόκερδο καὶ εὐγενικὸ γράμμα μεταβιβάζει ὁ Ν. Φαληρέας, ξαναρχίζει μὲ νέο συντακτικὸ προσωπικό. Ὅμως μ' ὄλα αὐτὰ τὸ ὄνομα «Φαληρέας» μένει στὴ θέση τοῦ διευθυντοῦ γιατί—ἄς μὴν τὸ ξεχνᾶμε—ἡ ἄδεια εἶναι βγαλμένη στὸ ὄνομά του.

«Ἐβδομαδιαῖον Περιοδικὸν»

(Προσωρινῶς Δεκαπενθήμερον)

Σεπτέμβριος 15.1897.

Συντάκται: Α. Γεωργιάδης, Α. Γιαλούλου, Γ. Ροντάκης, Δ. Δαμασκηνός.

Ἀντὶ προλόγου στὸ πρῶτο φύλλο δημοσιεύεται τὸ γράμμα τοῦ Φαληρέα:

Φίλοι κύριοι,

«Τὴν «Ἠχώ» τὴν ἀγαπῶ καὶ τὴν ἀγαπῶ μὲ στοργήν. Τὴν ἀγαπῶ ὡς θυγατέρα κάπως ὑπερχειραφετημένην, ἢ ὁποία πολλὰς μὲ ἐπότισε πικρίας ἀλλ' ἴσως δι' αὐτὸ περισσότερον τὴν ἀγαπῶ. Μήπως ἡ παραβολὴ τοῦ Ἀσώτου δὲν γράφει ἓνα ἀπὸ τὰ ἀνθρωπινώτερα αἰσθήματα;»

Καὶ τί νομίζετε πὼς συμβουλεύει ὁ κατοπινὸς ψυχαριστὴς, ὁ μαλλιάρος, ὁ ἄκρος Φαληρέας; Συμβουλεύει στοὺς νέους συντακτες πού θὰ ἀναλάβουν, νὰ μὴ δείξουν γλωσσικὸ φανατισμὸ. Νὰ μὴ περιοριστοῦν σὲ στενὰ «γλωσσικὰ προγράμματα». Καὶ συνεχίζει καὶ εἶναι ἀξιὸν νὰ παρακολουθήσουμε τὴ συνέχεια ὅχι γιατί ἔχει καμμὴν ἐξαιρετικὴ σημασία τὸ τί ἐπίστευε ὁ Νίκος Φαληρέας κάποτε, ἀλλὰ γιατί δὲν εἶναι οὔτε μόνος, οὔτε μοναχὸς σαυτῆ του τὴν πίστη.

«Ἡ γλῶσσα μας—καὶ μὴ πρὸς κακοφανερισμὸν μερικῶν ἀποφθεγματικῶς ἀρονουμένων τὸ πρᾶγμα—ὑπόκειται εἰς ζύμωσιν καὶ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸν οὔτε ἐλύθη οὔτε, ἴσως, ἐπιδέχεται λύσιν. Ὅλοι αἱ μορφαὶ εἶναι καλαὶ καὶ σεβασταί, ἀρκεῖ νὰ ἐνδύουν ἔργα πραγματικῆς ἀξίας».

Ὅταν λέει τότε, ὁ προφήτης τοῦ μαλλιαρισμοῦ, «ὄλοι αἱ μορφαὶ τῆς», ἐννοεῖ καὶ ὅτι ἔργα καθαρουσιάνικα μπορεῖ νὰναι καλά, δὲ σημαίνει ἡ γλῶσσα. Μὰ γιατί νὰ ἀποροῦμε ἀπὸ τὸ Φαληρέα, ὅταν λίγα τεύχη πρὶν συναντοῦμε μιὰν ἀγγελίαν—γιὰ τὴν ἀκρίβεια στὸ τεύχος 14 Δεκ. 1896, γιὰ τὴν ἔκδοσιν κάποιου περιοδικοῦ στὴν ἀνοιχτόμουαλη, τὴ λεύτερη, τὴν προοδευτικὴ Ἀθήνα.

«Ἀπεφασίσασμεν νὰ προβῶμεν εἰς τὴν σήμερον ἀγγελιομένην ἔκδοσιν τῆς «Νέας Ζωῆς» ἑβδομαδιαίου φύλλον καθαρώς φιλολογικὸν τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς στήλας του τὴν ἀγνωτέραν ἐργασίαν τῶν παρ' ἡμῶν λογογράφων καὶ ποιητῶν, τῶν συναδέλφων μεθ' ὧν κοιναὶ μᾶς συνδέουν ἰδέαι καὶ ἐλπίδες, τῶν πνευματικῶν τῆς Νέας τῆ ὄντι Ζωῆς».

Ἀδιάλλακτο θὰ βγεῖ τὸ φύλλο, δὲν θέλει μήτε συνδρομητὴς γιὰ νὰ μὴν πάρει ὑποχρεώσεις, θὰ δημοσιεύει μόνον «καθαρὴ τέχνη», τὰς εὐγενεστέρας μόνον ἀνάγκας θὰ θεραπεύσει, ὑπόσχεται, ἀλλὰ ... ἀλλὰ ... οὔτε λόγος περὶ δημοτικῆς.

Καὶ ποιὸς ὑπογράφει παρακαλῶ; Ὁ προφήτης τοῦ ποιητικοῦ λόγου: Κωστῆς Παλαμάς. Καὶ ὁ ἄλλος τῆς πεζογραφίας: Γρηγόριος Ξενόπουλος.

Αὐτοὶ οἱ δύο ἀναγγέλλουν τὴν «Νέα Ζωή».

Δὲν ξεύρω ἂν ἐξεδόθη ποτὲ τὸ αὐστηρὸ αὐτὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἔκδοσή του. Γιὰ τὴ γλῶσσα μιλοῦμε καὶ γιὰ τὰ στάδια πού πέρασε ὁ ἀγῶνας τῆς. Γιὰ τὸ δρόμο πού ἔκαμε στὶς συνειδήσεις, ὅχι τῶν πολέμιων τῆς καὶ τῶν χλιαρῶν ὑποστηρικτῶν

της, ἀλλὰ μέσα στις ψυχές τῶν ἴδιων τῶν ἱεροφαντῶν ποῦ πιστά τῆ λάτρεψαν.

Καί ὁμοίως αὐτοί οἱ ἴδιοι τρικλίζουν στό δρόμο τους καί ἀμφιβάλλουν ἀπροσανατόλιστοι. Μᾶς συγκινεῖ ἐτούτη ἡ ἀστάθεια καί ἡ ἀμφιβολία περισσότερο ἀκόμη καί ἀπό τῆ μονοκόμματη πίστη καί συνέπεια. Πῶς νά μὴ συγκινηθεῖς βλέποντας τὴν πάλῃ ποῦ εἶχαν νά κάμουν μὲ τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ἐκεῖνα τὰ στρατεύματα κρούσεως στὴν ἱστορική μάχη γιὰ τὴ γενική ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς!

Καί πῶς νά μὴ σοῦ ἔλθουνε δάκρυα—κυριολεκτικῶς δάκρυα—ὅταν συναντᾷς τὸν Φαληρέα ποῦ πάνω στὴ λαχτάρια του θέλοντας νά πείσει τοὺς ἄλλους γιὰ τὴ «μεγάλη ἀλήθεια» ποῦ τὸν ἐκυρίεψε ξαφνικά, καταπιάνεται νά κάνει προπαγάνδα;... Σέ ποιὸν τάχα; Στὸν Σουλτάν Χαμίτ! Μάλιστα. Στὸν Ἐρυθρὸ Σουλτάνο, στὸν ὀπισθοδρομικό, τὸν φοβιτσιάρη, τὸν φοβερό Χαμίτ!

Γιατί αὐτὸς τουλάχιστο σιωπᾷ, δὲν ἀντιδρᾷ, καί ἔτσι τοῦ τὰ λείει ἕνα χεράκι, ὁ νεαρὸς πιστὸς τῆς δημοτικῆς. Δὲν εἶναι κανένας φόβος πῶς ὁ Σουλτάνος θὰ τοῦ ἀπαντήσει, μήτε θὰ τοῦ πει κανένα ἀπὸ κείνα τὰ ἀφελῆ ἐπιχειρήματα τῶν στενοκέφαλων ὑπερκαθαρευουσιάνων νά τοῦ κόψει τὴ φόρα.

Ἐπάρχει ἕνα διήγημα τοῦ Τσέχωφ ποῦ εἶναι μιὰ τραγωδία ὀλόκληρη. Σύντομο, ταπεινό, σχεδὸν κοινὸ ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ διήγημα αὐτὸ περιγράφει ἕναν πατέρα ποῦ τοῦ πέθανε ὁ γυιὸς. Εἶναι ἀμαξᾶς, ὁ πατέρας, κι ὁ πόνος γιὰ τὸ θάνατο τοῦ παιδιοῦ τόσο τὸν κατέχει ὥστε διαρκῶς ἀναλαμβάνει νά τὸν διηγηθεῖ στοὺς πελάτες ποῦ μπαίνουν στ' ἀμάξι του. Ἀρχινᾷ μὲ τὸν ἕναν μὰ εἶναι βιαστικός, μὲ τὸν ἄλλον, μὰ εἶναι μεθυσμένος, κανένας δὲν ἔχει ὥρα νά σταθεῖ καί νὰκούσει τὴν ἱστορία. Στὸ τέλος ὁ πατέρας ἀπαυδεῖ. Τὸ μόνο ζωντανὸ πλάσμα ποῦ μπορεῖ νά τὸν ἀκούσει χωρὶς νά τὸν διακόψει στὰ μισὰ εἶναι τὸ ἄλογό του. Ἀρχίζει λοιπὸν καί πάλι: "Ἐτσι ποῦ λές φοραδίτσα μου, τὸν θάψαμε τὸν Ἰβάν..."

Λέει τὸν πόνο του, τὸν βαθύ, σπαρακτικό του πόνο στὸ ζῶο, ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐνδιαφέρθηκαν νά τὸν ἀκούσουν.

Αὐτὴ τὴν τραγωδία τοῦ Τσέχωφ μοῦ θυμίσε καί ἡ προπαγάνδα τοῦ νέου προφήτη πρὸς τὸν Σουλτάν Χαμίτ. Μιὰ κι' ἐκεῖνοι ποῦ ἔπρεπε καί ταίριαζε νά σταθοῦν, νά ἀκούσουν τὸ κήρυμά του, δὲ στάθηκαν, καταντᾷ κι αὐτὸς σάν τὸν ἀμαξᾶ: λοιπὸν, φοραδίτσα μου, τὸν θάψαμε τὸν Ἰβάν...

«Ὁ φιλόμουςος Ἄναξ» βέβαια, ποῦ δὲν παίρνει χαμπάρι ἀπὸ τὸ ντέρτι τοῦ ὑπηκόου του, δέχεται ὄλο τὸ ξεχείλισμα τῆς ἀπελπισίας χωρὶς νά διαμαρτυρηθεῖ διόλου.

«Καί ἡ γλῶσσα μας (προηγούμενως μιλεῖ γιὰ νεωτερισμοὺς στὴν Τουρκική) ἀπὸ τὰς αὐτὰς ἀνάγκας ὠθουμένη, τὸν αὐτὸν ῥοῦν ἠκολούθησε. Ἀλλὰ ἡ δημοσιογραφία τῆς πόλεως μας καθήκον τῆς ἐθεώρησε νά ἀποκλείσῃ συστηματικῶς τὴν δημώδη

—ὅπως ἀποκαλοῦμεν αὐτὴν—ἀγνοῶ διὰ τί».

Καί ἡ ἐκμυστήρευση συνεχίζεται σὲ ἀφτιά τὸ ἴδιο ἀδιάφορα καί στουμπωμένα σάν τῆς φοραδίτσας τοῦ Τσέχωφ.

«Ἄλλ' αὐτὴ ἡ μορφή ἀπεκλείετο ἀπὸ τὴν ἐδῶ δημοσιογραφίαν καί μόνος ἐγὼ ἔσχον τὴν τιμὴν καί τὸ θάρρος νά ἰδρῶσω περιοδικὸν ἐπίσημον ὄργανον τῆς δημώδους ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ ὁποῖον δὲν ἀποκλείει βεβαίως τὴν ἄλλην τῆς γλώσσης μορφήν, τὴν καθαρεύουσαν, ἀποδεικνύον τοῦτο καί πάντοτε καθὼς καί τώρα. Ὅτε πρὸ τετραετίας ἤρχισα ἐκδίδων τὴν «Ἠχώ», εὐμενῆς καί ὑψηλῆς μόνον ἐνθάρρυνσις μοι ἔδωκε τὴν δύναμιν νά ἐξακολουθήσω τὸν ἀγῶνα τοῦτον παρ' ὄλας τὰς ἀντιπράξεις καί τὴν συστηματικὴν καταδιώξιν τῶν καθαριστῶν τοῦ τόπου μας».

Κι ἄλλα πολλὰ τοῦ ψέλνει τοῦ ἀνύποπτου Χαμίτ, ὁ διευθυντῆς τοῦ πρώτου ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄργανου, καί φανταζόμαστε πιά πόσο κατάκαρδα θὰ τὰ πῆρε ὄλα αὐτὰ ὁ δοξασμένος Πατισάχ!

Ὅμως ἄς ξαναγυρίσουμε τώρα πάλι στοὺς νέους τέσσερις συντάκτες τοῦ περιοδικοῦ. Ὁ καθένας μιὰ ἱστορία. Κι' ὁ καθένας μιὰ χωριστὴ, ἀγαπητὴ φυσιδγνωμία ποῦ πλουτίζει τὴν ἱστορία τῆς πνευματικῆς Πόλης.

Εἶναι φυσικὸ σὲ ὄλες αὐτοῦ τοῦ εἴδους τίς συντροφίες ποῦ ἀρχίζουν αἰσθηματικά, χωρὶς προκαθορισμένα καθήκοντα καί ρόλους, σιγὰ σιγὰ κατόπι, ὁ καθείς, νά τοποθετεῖται ἀνάλογα μὲ τίς ἱκανότητές του.

Παίρνει ἕκαστος ἕνα ὑπόργημα ποῦ δὲν τῷχε πρὶν ὑπολογίσει, μήτε ἐτοιμάσει. Ἐτσι στὴ συντροφιά τῶν νέων ποῦ ἀναλάβανε τὸ περιοδικὸ μὲ πίστη καί πολὺ πιὸ πλατὺ κοίταγμα ἀπὸ τοὺς προηγούμενους, ξεχώρισαν οἱ ἱκανότητες καί τὰ κρυμμένα τάλαντα. Δὲν ἔγινε βέβαια μονομιᾶς αὐτὸ τὸ ξεχώρισμα, μήτε καθορίστηκαν οἱ ἰδιότητες τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὸν φόρτο τῶν πολλῶν γνώσεων. Κατόπι, μὲ τὸν καιρὸ, πῆρε ὁ καθείς τὴ θέση ποῦ τοῦ ταίριαζε σάν ἰδιοσυγκρασία καί σάν κατάρτιση.

Ὁ Ἀχιλλέας Γεωργιάδης γίνεται ὁ κριτικὸς τῆς συντροφιάς, ἕνα εἶδος Κλέων Παράσχος, λιγώτερο βέβαια μορφωμένος, λιγώτερο γκρινιαρῆς καί ἀπείρως λιγώτερο συμπαθητικός.

Τόσο πιά τὸν εἶχε πάρει ἐπάνω του τὸν ρόλο τοῦ κριτικοῦ ὥστε κατόπι ὅταν τὸ περιοδικὸ «Ἄνω Κάτω» τοῦ ἀφιέρωνε σὲ κάθε τεύχος του κένα τετράστιχο, ἰδιαίτερος τοῦ ἄρεσε τὸ ἐπόμενο ἐπιτύμβιο:

*Εἶδε ὁ Θεὸς τις κριτικὸς
πῶχει καταχωρίσει
καί τὸν ἐπῆρε βοηθὸ
γιὰ τὴ Μεγάλῃ Κρίσει.*

Μὰ τοῦτα ὄλα ἀποκρυσταλλώθηκαν ἀργότερα. Τώρα στὴν ἀρχὴ τοῦ λογοτεχνικοῦ του σταδίου γράφει κριτικὸς σάν τοὺς περισσότερους νεαροὺς ποῦ τόσο ἐνασμενίζονται σ' αὐτὴ τὴ δουλειά. Γιὰ τὸν Βικέλα γρά-

φει καὶ γιὰ τὸν «Λουκῆ Λάρα» ποὺ μεταφράστηκε γαλλικά καὶ ἐξεδόθη τότε στὴ Γαλλία. Ὅμως σ' αὐτὸ τὸ πρωτόλειο τῆς κριτικῆς αἰσθάνεται κανεὶς τὴ ματιὰ τὴν κριτικὴ καὶ ἀξίζει νὰ εἰπωθεῖ πὼς ἐνῶ ὑπάρχει ὁ φωτοστέφανος γύρω στὸ Βικέλα καὶ στὶς μεταφράσεις του, ὁ Γεωργιάδης τολμᾷ νὰ πεῖ ὅτι «δὲν εἶναι ἡ κορυφὴ τῶν σημερινῶν διηγηματογράφων μας ὁ κ. Βικέλας. Πολλοὺ γε καὶ δεῖ».

Μὰ δὲν εἶταν μόνο κριτικὸς ὁ Ἄχ! Γεωργιάδης (ἔτσι τὸν πρόφεραν καὶ τὸν ἔγραφαν οἱ φίλοι του), εἶναι καὶ συγγραφέας διηγημάτων μὲ θέμα λαϊκὸ, κάτι σὰν Ἑφταλιώτης. Ἐκεῖνος «Ὁ Μισὸς στὴ θάλασσα», τὸ πρῶτο τοῦ διήγημα, δὲν ὑπάρχει περίσταση ποὺ νὰ μὴν τὸ ἀναφέρουν καὶ νὰ μὴ χωρατέψουν χίλια δυὸ χωρατὰ, ἢ παρέα του. Εἶναι γραμμένο, πράγμα σημαντικό, σὲ δημοτικὴ καὶ ἀρκετὰ ζωντανή, ἀρκετὰ ἀληθινή. Αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει γιὰ χρόνια τὸ ἀγνὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς ὄχι μόνο στὴν ἐκτέλεση, δηλαδὴ στὴ γλώσσα, ἀλλὰ καὶ στὸ θέμα, στὴ νοοτροπία. Ἐνας τόμος τοῦ «Σὰν παραμῦθια» ἀποτελεῖ σχεδὸν σταθμὸ.

Τὰ θέματά του εἶναι συνήθως ἀπλᾶ, καθημερινά, θαλασσινά, ἕνας ἥρωας τοῦ λέγεται π. χ. Κούτσαβλος, πράγμα φοβερὰ τολμηρὸ. Στὶς ἀπλὲς αὐτὲς ἱστορίες ὑπάρχει κάποια πνοὴ καὶ ἕνα ποσὸν ταλέντου ποὺ σπάνια ἀπαντιέται σὲ ἄλλους. Τέτοια σημασία εἶχαν ὁμως τότε τὰ πεζὰ ἐτούτα ὥστε ὁ Ψυχάρης τὸ διήγημα «Ἡ μάνα μου ἢ Κώσταινα» τὸ δίδασκε ἕνα χρόνο ὀλοκληρο στὴ σχολὴ Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν.

Ὁ Ἀχιλλέας Γεωργιάδης χωρὶς νὰ χεῖ ἐξαιρετικὴ μὀρφωση, εἶχε ἐξαιρετικὴ ἀγάπη στὰ γράμματα. Κανένας δὲν τὸν εἶδε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τίποτε ἄλλο σὲ ὄλη του τὴ ζωὴ παρά νὰ ἐκδίδει λογοτεχνικά περιοδικὰ καὶ νὰ βασανίζεται μὲ τὴν τέχνη καὶ μὲ τὴ διάδοσή της.

Τὸ πρῶτο περιοδικὸ ποὺ ἔβγαλε μετὰ τὸ κλείσιμο τῆς «Ἠχῶς», λεγόταν «Ἐπίκαιρος», κατόπι τὸ δεύτερο ἐντελῶς καὶ αὐστηρῶς λογοτεχνικὸ, εἶχε τὸν τίτλο «Χρονικά». Ὁ «Ἐπίκαιρος» τοῦ χρησίμεψε ὡς εἶδος δοκιμαστικῆς πτήσης στοὺς αἰθέρες τῆς λογοτεχνίας. Τὸ ἐξέδιδε μὲ συντροφιά δύο ἄλλων προσώπων ποὺ δὲν ἄκουσα τὸνομά τους ἀνακατεμένο ποτὲ ἄλλοτε στὰ γράμματα. Ἴσως νᾶταν ἀπλῶς χρηματοδότες ἢ φιλότεχνοι.

Ὁ «Ἐπίκαιρος» εἶχε τὸν προσδιορισμὸ «Ἐφημερὶς Ἑβδομαδιαία» καὶ στὸ ξώφυλλο μιὰ φριχτὴ, ἐξίσου κακόγουστη γελοιογραφία στὸ κάθε του τεύχος. Ἐκεῖ στὶς σελίδες τοῦ διδάχτηκε ὁ Γεωργιάδης τὴ δύσκολη τέχνη τοῦ διευθύνειν περιοδικὸ γιὰ νὰ τὴν ἐφαρμόσει κατόπι στὸ δικό του, ὀλοδικό του, —Ἰδιοκτῆτης-Διευθυντῆς— ὁ ἴδιος. Τὰ περίφημα «Χρονικά» του.

Μὰ τοῦτος ὁ κακόγουστος «Ἐπίκαιρος», Θεέ μου, τί σημαντικό γεγονός! Μὲ τί ἀνυπομονησία τὸν περίμεναν! Πόσων τὰ πρῶτα

βήματα δὲν ἄρχισαν ἀπὸ τὰ πλατεῖα κατεβατὰ του! Καὶ μόνο ποὺ τὸν φυλλομέτρησα ζωντάνεψαν καὶ σηκώθηκαν ὀρθοὶ μπροστά μου ἄνθρωποι, δρόμοι, χτίρια, μυρωδιές. Ἐνίωσα ἐκεῖνη τὴν κοιμιστικὴ μυρωδιὰ τῆς φλαμουριάς ποὺ γέμιζε τὸν τόπο κι ἔκαμνε τὸν Φαληρέα νὰ λείει κομπάζοντας γιὰ τὴν πρωτοτυπία τῆς παρομοίωσης του: «Μυρίζει ὁ δρόμος σὰν κάμαρη συναχωμένου γέρου»...

Καὶ μόνο οἱ μυρωδιές; Μὰ οἱ συζητήσεις; Οἱ κριτικὲς, τὸ πᾶνε κι ἔλα; Μέσα σὸλα εἶδα καθαρὰ, ὀλοκάθαρα τὴ μαύρη μου σατέν ποδιὰ τοῦ σχολειοῦ μὲ τὸ ἄσπρο γιάκαδάκι. Θαρρεῖς πὼς εἶχε τὴ φωτογραφία τῆς τὸ μαγικὸ περιοδικό. Θαρρεῖς καὶ στὶς σελίδες τοῦ βρήκα κρυμμένο τὸ χνάρι της.

Ὁ «Ἐπίκαιρος» —ποὺ σήμερα εἶναι τόσο ξεπερασμένος— στάθηκε τὸ στοργικὸ φυτῶριο ὅπου καλλιεργήθηκαν τὰ κατοπινὰ τάλεντα. Ἐκεῖ ἀρχίζει ἡ νέα γενεά. Ὁ Ὀμηρος Μπεκές. Ὁ Δεληκιαβούρης, πρὶν κόψει τὸ ὄνομά του νὰ γίνῃ Δελῆς. Ἐκεῖ κι ὁ καυμένος ὁ Μαμμέλης πρὶν στραφεῖ στὴ σοβαρὴ ποίηση δημοσιεύει «Βλάμικα» τραγουδάκια ποὺ ἔχουν καὶ χάρη καὶ δροσιά.

*Ἐπὶς φιλάκι μουδωκες
καὶ μ' οὔπες πέργα
καβάλα στ' ἄλογο
μὲ τὴ λατέργα.*

Τέτοιους στίχους ἔγραφε ὁ ποιητῆς Μαμμέλης πρὶν χάσει τὴ χαρὰ νὰ βλέπει καὶ πρὶν στραφεῖ στὰ σοβαρὰ ἔργα.

Ἡ ὕλη ὁμως τοῦ «Ἐπικαιροῦ» εἶναι ἀνάμικτη. Πότε καλὴ, πότε γιὰ τὸν πολὺ κοσμὰκη. Ἐκεῖ δημοσιεύονται ὠραῖες μεταφράσεις, ἀπὸ ἀρχαίους σατυρικοὺς ἢ λυρικοὺς, τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ἐκεῖ ὁ τόσο προικισμένος καὶ λιγόζωος Ἡρακλῆς Πίντζας ἀρχίζει τρεκλίζοντας ὀπως ὄλοι οἱ νέοι, ὅσο ποὺ νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἀργότερα ἢ ἐκλεκτὴ του ὕπαρξη. Πέθανε νέος χωρὶς νὰ ἀφήσει σημαντικό ἔργο ἀνάλογο μὲ τὴν ἀξία του. Ἐδῶ στὴν Ἀθήνα ἀναπαύεται ὁ ἄτυχος ἄνθρωπος, κι αὐτὸς καὶ ἡ γυναίκα καὶ τὸ παιδί του. Τὸ ποιητικὸ τάλεντο φαίνεται πὼς εἶταν οἰκογενειακό τους, γιατί ἡ ἀδελφὴ του, μὲ τὸ ψευδώνυμο «Βορειοηπειρώτισσα», γράφει τοὺς σατυρικοὺς στίχους στὴν ἐφημερίδα «Ἐστία».

Μὰ κι ὁ γνωστός μας Ἀργύρης Κόρακας εἶναι συνεργάτης τοῦ «Ἐπικαιροῦ» κι ὁ ὕστερῶτερα τόσο ἀγαπητὸς στὶς γυναῖκες «Τυμφρηστός» ποὺ τόσα εἶδη ἀγκάλιασε καὶ ἐπιχείρησε ὥστε ὁ Χρ. Δελῆς στὸ «Ἄνω Κάτω» του τοῦ ἔγραψε τὸ ἀκόλουθο τετράστιχο ποὺ δείχνει ἀρκετὰ τὴν ἀποτυχία τῶν ἐπιχειρήσεων:

*Γι' αὐτὸ τὸ θάμα τὸ τρανὸ
ὄλον τὸν κόσμον χάλασα
πὼς Τυμφρηστός, ἐσὺ βουνό,
ἴκανες ὄλα... θάλασσα!*

Ὁ Ζ. Φυτίλης, ὁ φιλότεχνος, ὁ εὐγενικός, εὐπορος ἀστός, ποῦ ἀγαποῦσε τὰ γράμματα δημοσιεύει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ δραματικό του ἔργο «Ἡ Νίτσα» καὶ διάφορα ἄλλα διηγήματα χωρὶς ἀξία.

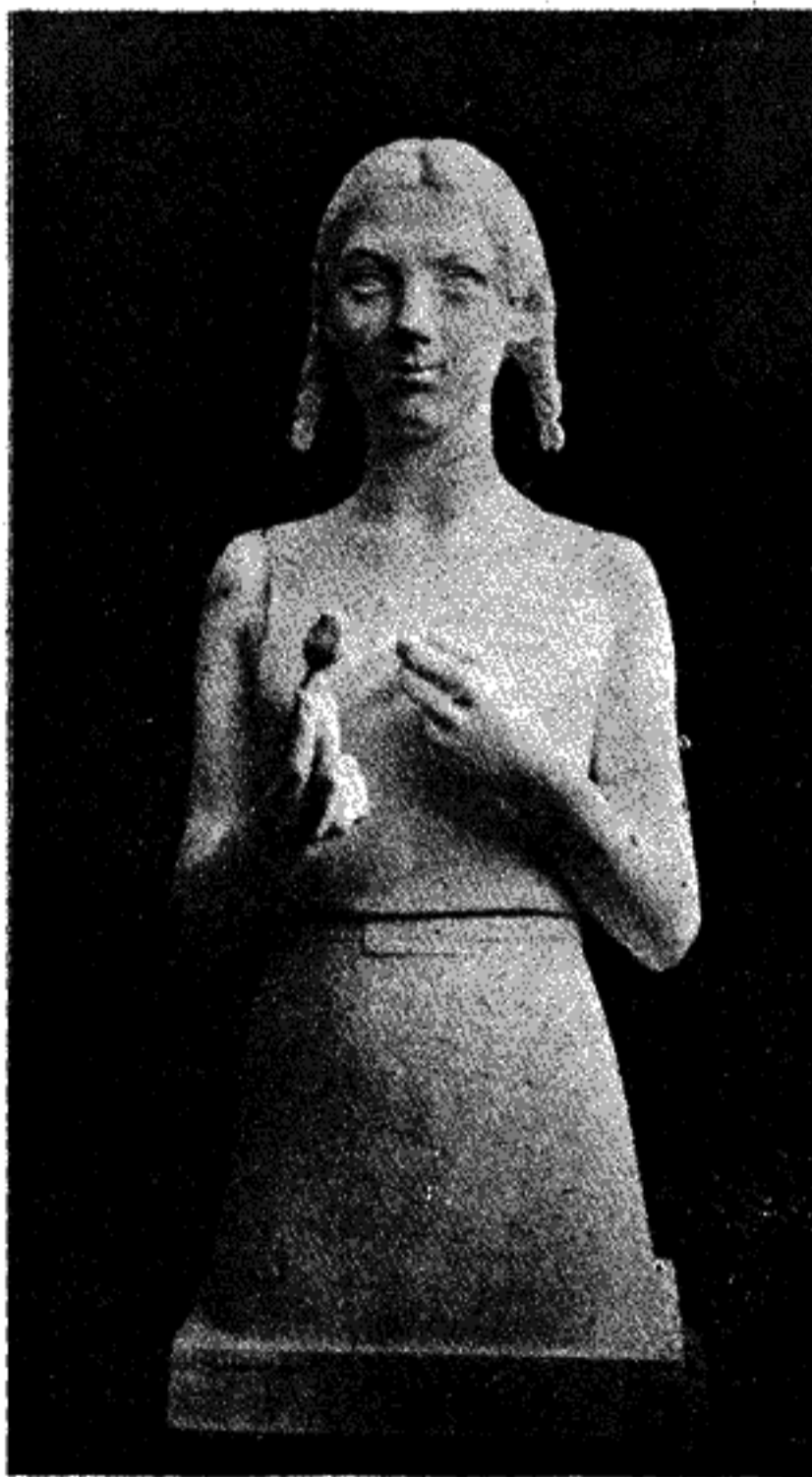
Ἐκεῖ κι ὁ Φαληρέας πρωταρχίζει νὰ ἀπιστεῖ στὸν πεζὸ λόγο καὶ νὰ στρέφεται πρὸς τὴν ποίηση, ἡ ὁποία καὶ τελικὰ τὸν κέρδισε.

Δέν περιγράφεται μὲ πόση ἀγωνία, ὁ ἀργόμισθος αὐτός τοῦ Ὑπ. τῶν Ἐξωτερικῶν, περίμενε νάρθει μὲ τὸ ταχυδρομεῖο ὁ «Ἐπίκαιρός» του. Ἡ μοναδική του ἀσχολία εἶταν νὰ πίνει καφέδες, νὰ καπνίζει, νὰ γράφει στίχους καὶ νὰ μεταφράζει. Στὶς 31 κάθε μῆνα κατέβαινε νὰ πάρει τὸ μισθό του.

Τὶ τεράστια δμῶς ἐργασία ἔγινε στὶς συνειδήσεις, στὰ μυαλά, στὴ σκέψη, κατὰ τὸ διάστημα τῶν 10 χρόνων ποῦ ἔκλεισε ἡ «Ἠχώ»! Ἐκεῖνος ὁ «Νουμᾶς» ποῦ ἐκδίδεται στὴν Ἀθήνα ἔκαμε κυριολεκτικὰ θάματα. Καὶ μόνο ἀπὸ τοὺς στίχους ποῦ γράφει ὁ Φαληρέας—Ἀμουργιανὸς στὸ 1909 μπορεῖ κανεὶς νὰ βγάλει συμπέρασμα. Ἔστρωσε ἡ γλῶσσα, ἐλύθηκε τὸ ζήτημα. Τὶ μεγάλη κατάκτηση σὲ τόσο λίγο σχετικῶς διάστημα!

*Σὰν Παναγιὰ Βυζαντινὴ
μὲ τὰ μεγάλα σου τὰ μάτια
μοιάζεις πανώρια
ποῦ οἱ παπάδες ξέφρενα
χώρα τῆς Παναγιᾶς φιλι
δίνουν καὶ τῆς εἰκόνας χώρα.*

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΚΘΕΣΗ

Γ. ΜΑΤΑΡΑΓΚΑΣ

ΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙ ΜΕ ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ

Θὰ πρέπει νὰ σταματήσω γιατί θὰ χρειαζόταν πολὺς χώρος νὰ γραφτοῦν ὅλα τὰ ἄξια λόγου περιστατικά ποὺ συμβαίνουν κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἐπίκαιρου». Κοσμογονικά περιστατικά. Πέφτει ὁ Σουλτάν Χαμίτ, ὁ γνώριμός μας, καὶ ὕστερα ἀπὸ 33 χρόνια βασιλείας «ποὺ μετέτρεψε τὸ κράτος εἰς ἐρείπια», ἔρχεται ὁ Μωάμεθ ὁ Ε'. Βρισκόμαστε στὸ 1909.

Κι ἄλλα, κι ἄλλα πολλά, γίνονται, ποὺ θὰ χρειαστεῖ κάποτε νάχει διάθεσιν ἡ «Νέα Ἐστία» κι ἐγὼ καιρὸ καὶ νὰ καθίσω νὰ τὰ γράψω. Ἀξίζει τὸν κόπο. Τὸ παρελθὸν κλείνει πολὺ θέλητρο καμιά φορά· καὶ πολλὴ συγκίνησιν τὸ πλησίαμά του.

Τὰ «Χρονικά», τὸ δεύτερο ἐντελῶς λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τοῦ Ἀχ. Γεωργιάδη, ἀξίζει ἀληθινὰ νὰ κοιταχτεῖ κι αὐτὸ μὲ περισσότερη προσοχὴ καὶ διάθεσιν. Ὁ χώρος δὲν μᾶς παίρνει νὰ μιλήσωμε ἐκτενῶς γιὰ τὴν δουλειὰ ποὺ ἔγινε. Ἐπειτα οἱ συνεργάτες ὅλοι, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν διευθυντὴ, εἶναι τόσο γνωστοί, τόσο ἀγαπητοί ποὺ καὶ μόνο μιά λέξη νὰ πείσῃ γιὰ ὅλους χρειάζονται κατεβατὰ ὀλόκληρα.

Σύντομα μόνο ἀξίζει νὰ εἰπωθεῖ ὅτι τὰ «Χρονικά» ἐργάστηκαν ὅσο κανένα ἄλλο περιοδικὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνύψωσιν τοῦ κοινου. Στὶς σελίδες τους συναντοῦμε ὅλους τοὺς συνεργάτες τοῦ «Ἐπίκαιρου» καὶ ἀφθονοὺς νέους, ὅτι καλὸ καὶ προοδευτικὸ εἶχε ἡ Πόλις. Ἐνας μόνο δὲ συνεχίζει πιά.

Ἡ κυρία Ὑπατία Δελή. Ἀρχισέ ἀπὸ μιά μελέτη γιὰ τὸν Ἀγγλο ποιητὴ Σουίμπορν. Δὲν ἤξερα ὅτι ἀπὸ τόσο παλιὰ χρονολογεῖται ἡ γνώσιν της καὶ ἡ ἀγάπη της γιὰ τὴν ἀγγλικὴν φιλολογογία. Κατόπι συνέχισε πρωτότυπη δουλειὰ, μὲ τὸ μικρὸ της μόνο ὄνομα «Ὑπατία» καὶ τελικὰ μὲ τὸ ψευδώνυμο «Νυμφαία».

Γιὰ κάποια μετάφρασιν της ἐνὸς ποιήματος τῆς Ἑλένης Βακαρέσκο πόση συζήτησιν καὶ πόσα πᾶνε κι ἔλα, ὁ Ἀμουργιανός! Πηδοῦσα σχοινί ἀδιάφορη ἂν ἡ λέξη *collier* πρέπει νὰ μεταφραστεῖ *περιδέραιον* ἢ τραχηλιά. «Εἶχεν ἡ κόρη ἀποθυμιά μιά τραχηλιά νὰ κάνει».

Μὰ ἄς ξαναγυρίσουμε στὴ σταματημένη συνεργασία τῆς κ. Δελή, ποὺ αἰτία της εἶναι ἡ ἔκδοσιν τοῦ σατυρικοῦ «Ἄνω-Κάτω». Γιὰ τὴ σημασία καὶ τὴν τεράστια συμβολὴ στὸ ξύπνημα — τὸ κάθε λογῆς — ποὺ ἔφερε ἡ σάτυρα τοῦ ἐβδομαδιαίου αὐτοῦ φύλλου πρέπει νὰ γραφτοῦν πάρα πολλά. Κάποτε, ἴσως ἴσως, νὰ βρῶ τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸ, μὰ τώρα ἄς ἐπανέλθουμε στὰ «Χρονικά» καὶ ἄς ἀφήσουμε τὴν συνεργάτισσιν ποὺ τὴν ἔφαγε ἡ ἀνώνυμη καὶ ἀδιάκοπη ἐργασία στὸ σατυρικόν.

Παρέλειψα νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ Ἀχιλλέας Γεωργιάδης, μὲ τὸ ψευδώνυμο «Γιάννος Γαρμπῆς» ἔκρινε τοὺς συγχρόνους καὶ γνωστοὺς του λογοτέχνες τόσο σωστὰ καὶ μὲ τέτοιο θάρρος καὶ ὀρθότητα ὥστε δὲν μπο-

ρεῖ κανεὶς νὰ μὴ θαυμάσει καὶ τὸ θάρρος καὶ τὴν ὀρθότητα. Τοῦ ἀξίζει ἀπολύτως ὁ τίτλος τοῦ κριτικοῦ.

Μὰ παραμάκραινεν ἡ παρένθεσιν καὶ ἐπιστρέφουμε στὴν ἀφετηρία μας καὶ, στὸ καινούριον προσωπικὸ ποὺ ἀνέλαβε τὴν «Ἠχώ». Ὁ δεύτερος ἀπὸ τοὺς τέσσερις νέους συντάκτες, εἶναι ὁ γνωστός μας Ἀντώνης Γιαλούρης ποὺ μὲ συγκίνησιν διάβασα κάποτε τὸνομά του ἀνάμεσα στοὺς ... Κοκκινιώτες συγγραφεῖς.

Ὁ Γιαλούρης, ὁ πολίτης, ὁ Φαναριώτης ποὺ τῷχε τόσο καμάρι καὶ μεράκι τοῦ τὸ Βυζάντιον καὶ τόσο προσπάθησεν νὰ τὸ ἐκφράσει μὲ τὴν πέννα του, πολιτογραφήθηκε Κοκκινιώτης! Ἀποχτᾶ λοιπὸν κανεὶς καὶ μὲ τὸν τόπον τοῦ θανάτου δικαίωμα, δὲν εἶναι ὁ τόπος τῆς γέννησίν μας μόνο ποὺ κυβερνᾷ τὴν ὑπαρξὴν μας καὶ τὴν ὑποδηλώνει!

Ἡ συνεργασία τοῦ Γιαλούρη δμως τότε ἀρχίζεν πάλι ἀπὸ δῶ, τὴν ἐλεύθερον Ἑλλάδα.

Στὰ περιοδικὰ ποὺ βγήκαν στὴν Πόλις ἀπὸ τὸ 1910 καὶ ἴσαμε τὴν καταστροφὴν, κι' ἀκόμη ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, συναντοῦμε ἀφθονὴν ἐργασία τοῦ Ἀν. Γιαλούρη ποὺ εἶχε γιὰ ἓνα διάστημα πάρει τὸ ψευδώνυμον «Ἀκροθαλασσίτης». Εἶταν φοβερὴ μόδα τότε τὰ ψευδώνυμα. Ὁ Φαληρέας ἀπὸ τὴ Β' περίοδο κιόλας τῆς «Φ. Ἠχώ» εἶχε ἀνακαλύψει πῶς οἱ πρόγονοί του ἦρθαν κάποτε ἀπὸ τὴν Ἀμοργόν. Κατὰ τὸ Ἑφταλιώτην λοιπὸν ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ «Ἑφταλοῦ» — τοποθεσία τῆς Μυτιλήνης — ἔγινε κι ἐκεῖνος Ἀμουργιανός.

Ἡ ἀχτινοβολία ποὺ ἔχει ὁ Ἑφταλιώτης στὴν παρέα τῆς Πόλης εἶναι ἀπαράσθητη. Ἀπ' ὅλους ποὺ στέλνουν συνεργασία καὶ γράφουν συμβουλές, σχόλια καὶ ὁδηγίες, αὐτὸς εἶναι ὁ πιὸ ἀγαπητός.

Ὅταν οἱ τέσσερις ἀνέλαβαν, τοῦγραψαν καὶ γράμμα μὲ τὶς ὑπογραφὰς τους κι ἐκεῖνος ἀπάντησεν συγκινημένος σὲ Ἀνοιχτὸ Γράμμα :

Ἀγαπητοὶ μου Κύριοι

Σὰν τὸ μάννα, μὰ τὴν ἀλήθεια, στὴν ἐρημιὰ μου ἦρθε ἡ «Ἠχώ» καὶ μὲ δρόσιση, ὕστερα ἀπὸ μῆνες καὶ μῆνες πείνα καὶ δίψα φιλολογικῆ. Θὰ μου πείτε ἔχω τὰ ξένα φύλλα καὶ μπόλικα μάλιστα. Μὰ τί νὰ σᾶς πῶ, δὲν μὲ χορταίνουν αὐτὰ. Ἴσως ἔπρεπε νὰ πῶ δὲν μὲ εὐφραίνουν. Μὲ κακοστομαχιάζουν, χάλνουν τὸ αἷμα μου, καὶ σὰν πιάνω πέννα λὲς καὶ στάζει εἶδος χολή! Κάποτε γιὰ νὰ συνεφέρω πέρω τὸ συνηθισμένον μου γιατρικόν, τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια. Πάντα φρέσκα, πάντα πονετικά, γλυκόχαρα πάντα. Κι' ἀνασαινω. Καὶ βροῖσκομαι πάλι στὸ βλογημένον μας τ' ἀγέρι.

Ὅταν δμως βλέπω μπροστά μου καὶ δια-

βάζω ρωμαϊκή φιλολογία σημερινή, είναι άλλο πράμα. Είναι σαν καθεὶ τῆς ὥρας. Τὸ βλέπεις ἐκεῖ πὼς ὑπάρχουν πλῆθος ἄλλοι ποὺ πονοῦνε, νοιάθουνε, τραγουδοῦνε ἢ καὶ κλαῖνε, σίγουρα μὲ τ α σ έ ν α. Βρίσκεισαι μέσα σὲ χώρα ζωντανή, ὄχι σὲ κοιμητήρι.

Ὅριστε γιατί μὲ δρόσισε καὶ μὰ τὸ ναὶ μὲ ἀντιλάλησε στὴν καρδιά μου ἡ καινούρια «Ἠχώ».

Ἔλαβα μαζί καὶ τὸ γραμματάκι σας, μὲ τὶς τέσσαρες τὶς ὑπογραφές καὶ πρῶτο θὰ σᾶς παρακαλέσω οἱ ὑπογραφές αὐτὲς νὰ γίνουν φωτογραφίες νὰ τὶς βάλω κοντὰ στὴν εἰκόνα τοῦ ἀγαπημένου μου Ἀμουργιανοῦ. Νὰ σᾶς βλέπω καὶ νὰ σᾶς χαίρομαι. Νὰ σᾶς καμαρώνω, ποὺ εἶχατε τὸ θάρρος καὶ τὴ δύναμη νὰ βγάλετε τὴ φωνή σας μέσα στὴ νεκρικὴ σιωπὴ ποὺ σκέπαζε τὴν ψυχὴ μας τόσον καιρό.

Ἀξιζε, νομίζω, τὸν κόπο ἢ ἀντιγραφή. Μᾶς λέει τόσα πολλὰ αὐτὸ τὸ γράμμα τοῦ ἡγέτη Ἑφταλιώτη. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στυλ τοῦ ποὺ ἐκφράζει μόνο του τὴν ἐποχὴ, βλέπουμε τὸ φανατισμὸ τὸν βαθὺ τοῦ ἀποστόλου. Δὲν τὸν εὐχαριστοῦν τὰ ξένα, λέει, περιοδικὰ καὶ τὸ πιστεύουμε γιατί ὁ νοῦς του καὶ ὁ λογισμὸς εἶναι στραμμένος διαρκῶς ἐκεῖ, στὸν ἀγῶνα.

Μὰ καὶ πάλι ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα ἐτοῦτα ποὺ εἴπαμε, συγκινεῖ περισσότερο ἢ καλωσύνη, ἢ ἀπλὴ καρδιά ποὺ δὲν ἔχει οἴηση καὶ ξιπαισιά. Ποιὸς λογοτέχνης—ἄς συγκρίνουμε σήμερα, — φτασμένος καὶ εὐπορος καὶ τιμημένος, σὰν τὸν Ἑφταλιώτη τότε, — θὰ ἔπιανε μὲ τόση ἀγάπη νὰ παρακολουθεῖ καὶ νὰ ἀλληλογραφεῖ μὲ τέσσερα ἄγνωστα παιδάκια ποὺ φιλολογοῦν; Μπορεῖ ψυχρὰ καὶ ἀφ' ὕψηλου νὰ τοὺς ἔγραφε δυὸ ἀράδες μὰ δὲν τὸ νομίζω πὼς θὰ ἐνδιαφερόταν ἔτσι ἐγκάρδια καὶ εἰλικρινὰ γιὰ τὴν ὑπόστασή τους τὴν ἀνθρώπινη. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῆ λογοτεχνικῆ.

Μιὰ καὶ μιλοῦμε λοιπὸν γιὰ τὴν προσπάθεια τῶν τεσσάρων νεαρῶν καὶ γιὰ τὸ περιοδικὸ ποὺ ἀναλάβανε, δὲν μπορούμε νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὸν ἀπαραίτητο διαγωνισμὸ. Γιὰ ποίηση πρόκειται τὴν πρώτη φορά. Ἡ ποσότης, λέει ἢ εἰσήγησι, εἶταν μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι περίμεναν ἀλλὰ εἰς βάρος τῆς ποιότητας. Ἡ Κριτικὴ ἐπιτροπὴ εἶναι οἱ τρεῖς ἀπὸ τοὺς συντάκτες καὶ εἰσηγητὴς ὁ μελλοντικὸς κριτικὸς: Ἀχ. Γεωργιάδης. Τὸ βραβεῖο δὲ δόθηκε σὲ κανένα γιατί κανεὶς δὲν παρουσίασε τὴν «ζητούμενην τελειότητα». Ἐπαινο μονάχα πήραν δυὸ ποιήματα.

Πόσο ἀπατηλὰ ὅμως εἶναι μερικὰ πράγματα. Διαβάζοντας κανεὶς τὴν ἀλληλογραφία τῆς «Ἠχώ» καὶ βλέποντας τοὺς τό-

πους ὅπου ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ γράφουν καὶ τὴ νοιάζονται, θὰ νόμιζε πὼς ἀνθεῖ καὶ λουλουδίσει ὡς ἐπιχείρησι: Τεργέστη, Σμύρνη, Βενετία, Μάνη, Πόργος Βουλγαρίας, Ἱερουσαλήμ, Δράμα, Αὐλώνα. Κι ἄλλοι τόποι, κι ἄλλα μέρη σπουδαῖα μακρυνά, καὶ κάπως παραμυθένια. Μὰ καὶ οἱ ἀνταποκριτὲς δὲν πᾶν παρακάτω. Μῆτε ἡ «Revue de deux Mondes» μῆτε τὸ ἐγγλέζικο «Punch» δὲν πάει μπροστά. Πολὺ φοβᾶμαι μοναχὰ πὼς οἱ ἀνταποκριτὲς αὐτοὶ εἶναι καὶ οἱ μόνοι... ἀναγνώστες.

Στὴν Τραπεζοῦντα ἀνταποκριτὴς εἶναι ὁ ἕνας ἀπὸ τὴ συντροφιά, ὁ Δημήτριος Δαμασκηνός. Βρίσκεται ἐκεῖ γιατί διδάσκει στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο. Ὅμως καὶ ἀπὸ κεῖ νοιάζεται καὶ στέλνει στίχους μὲ τὸ ψευδώνυμο «Ἀλδεβαράν». Μ' αὐτὸ τὸ ψευδώνυμο ἄρχισε ὁ πολυὑπόστατος, ποικίλος καὶ ἐργατικώτατος Δαμασκηνός. Κατόπι ὅταν ἐπιστρέφει καὶ ἔρχεται νὰ διδάξει στὰ πολυάριθμα σχολεῖα καὶ γυμνάσια τῆς Πόλης, δὲν ὑπάρχει κίνηση στὴν ὁποία νὰ μὴν ἀνακατωθεῖ. Ὅχι ἀπλῶς σὰν κομπάρσος καὶ δευτερεῖον πρόσωπο, ἀλλὰ σὰν ἀρχηγός καὶ ἀπὸ τοὺς κυριώτερους παράγοντες.

Τελειόφοιτος τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς ἀπὸ τοὺς ἐξαιρετικούς, πνεῦμα ἀνοιχτὸ πρὸς κάθε τι νέο καὶ ὠραῖο, ὁ Δημήτρης Δαμασκηνός δούλεψε ὅπου χρειαζόταν δουλειά. Πάλαιψε ὅπου χρειαζόταν πάλη. Ἐγραψε, μετάφρασε, πολέμησε, κήρυξε. Σπάνια ἄνθρωπος πνευματικὸς συνδύασε στὶς ἱκανότητες τοῦ μυαλοῦ καὶ τέτοια ἀκοίμητη δραστηριότητα. Εἶταν καθηγητὴς, καὶ ταυτόχρονα συντάκτης στὴν ἐφημερίδα «Πρόοδος». Αὐτὴ ἡ ἐφημερίδα στάθηκε ἡ προχωρημένη ἔπαλξη τῶν νέων ἰδεῶν στὸ στενόκαρδο καὶ ἀσφυκτικὸ Βυζάντιο. Πολεμοῦσε τὶς προλήψεις, τὴν ὑποκρισίαν, τὴν ἀμάθεια, τὸ σκοτάδι, τὴν κουτοπονηριά. Εἶταν Ἰωακειμική, κάτι ποὺ ἀντιστοιχοῦσε μὲ τὸ δικό μας ἐδῶ Βενιζελικὴ ὅταν ὁ Βενιζελισμὸς ἄκμαζε.

Γιὰ νᾶσαι Ἰωακειμικὸς ἔπρεπε νᾶσαι νεωτεριστὴς, ἀνοιχτόμυαλος, ἱκανὸς νὰ δεχτεῖς τὸ νέο ἀπ' ὅπου κι ἂν ἔρχεται. Ἰκανὸς νὰ γκρεμίσεις νεκρὲς προλήψεις καὶ νεκρὰ σύμβολα. Ὁ Δαμασκηνὸς εἶχε ὅλες τὶς ἱκανότητες γιὰ τὴν τὴ δύσκολη καὶ κουραστικὴ δουλειά. Ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονή, θάρρος καὶ κατάρτιση, εὐγένεια, καλωσύνη.

Δὲν τοῦ ἔλειψε κανένα χάρισμα. Τὰ μεταχειρίστηκε ὅλα του τὰ ὅπλα πολεμῶντας μὲ ἐφοροεπιτρόπους, καθηγητὲς, διευθυντὲς σχολῶν, δημοσιογράφους, καὶ μὲ τὸν καθένα, ποὺ ἤθελε νὰ φράξει τὸ δρόμο πρὸς τὴν πρόοδο καὶ τὸ φωτισμὸ τῆς νεολαίας. Ἡ τοῦ κοινοῦ. Μὲ ἕνα λαμπρὸ ἐπιτελεῖο, ἀπὸ ἐκλεκτὰ πρόσωπα δούλεψε γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ «Προοδευτικοῦ Κέντρου». Ἐβγαλε περιοδικὰ λογοτεχνικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τακτικὴ καὶ ποικίλη συνεργασία του σὲ περιοδικὰ ἄλλα τῆς Πόλης καὶ σὲ δελτία,

ἡμερολόγια, καὶ ὅτι ἔντυπο ἀξιόλογο παρουσιαζόταν.

Τὸ πνευματικὸ τοῦ παιδί, τὸ πιὸ ἀγαπητὸ καὶ πιὸ τέλειο—ἀπὸ τὰ περιοδικὰ θέλω νὰ πῶ—εἶναι οἱ «Πάπυροι», «Μηνιαῖο λογοτεχνικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ περιοδικό», ὄργανο τοῦ Προοδευτικοῦ Κέντρου. Τὸ ἄρχισε στὸ 1914. Ἐκεῖ μὲ τὸ ψευδώνυμό του «Φωτεινός» γράφει στίχους, ὠραίους, λαμπροὺς στίχους, καὶ μὲ τὸ ἄλλο ψευδώνυμο «Καλόγνωμος» κάμνει κριτική. Ἡ κρίση του εἶναι φωτισμένη, πλατεῖα δίχως μικροκακίες καὶ κρυμμένους φθόνους. Μήτε πάλι μὲ κουραστική καὶ στενόχωρη σοφία.

Ἐνα τόσο πολυτελὲς καὶ αὐστηρὰ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ εἶταν φυσικὸ νὰ μὴν κρατήσῃ πολὺ ἀφοῦ μάλιστα λίγους μῆνες κατόπι ἄρχισε ὁ μεγάλος πόλεμος.

Στὸ 1918 βγαίνει μὲ διευθυντὴ τὸν Δαμασκηνό, δεύτερο περιοδικό, σὲ μεγάλο σχῆμα αὐτό, μὲ φτηνὸ χαρτὶ ἡμερίδας, ὁ «Κόσμος». Στὸν «Κόσμο» πρωτοδημοσιεύει ὁ Δημ. Σάρρος τὴ μετάφραση τῆς «Μήδειας» τοῦ Εὐριπίδη. Ἐκεῖ παρουσιάζει τὶς λαμπρὰς μεταφραστικὰς ἐργασίας του καὶ ὁ Δαμασκηνός.

Ἀπὸ τὸν Ἡρώνα ὁ «Διδάσκαλος». Τὸν Στ' «Ὀλυμπιονίκη» τοῦ Πινδάρου. Ἡσίοδο ἀπὸ τὴ «Θεογονία» του. Καὶ πληθὸς ἄλλες δουλειές, πρωτότυπες ἀλλὰ ἰδίως μεταφραστικὰς.

Δὲν περιγράφεται, μήτε βγαίνει ἡ φυσιογνωμία τοῦ Δ. Δαμασκηνοῦ ἀπὸ μερικὲς καλὰς μεταφράσεις καὶ μερικοὺς ὠραίους στίχους. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἐξαιρετικὴ σημασία. Αὐτὸς ξεχώριζε στὸν ἐκπαιδευτικὸ, δημοσιογράφου, λόγιου, διηγηματογράφου, ποιητὴ Δαμασκηνό.

Τὸν ἄνθρωπο μ' ὄλο πού τὸν γνώρισα καὶ τὸν σεβάστηκα καὶ τὸν ἀγάπησα, εἶμαι ἀνίκανη νὰ τὸν στήσω ὀρθὸ τώρα πού δὲν ὑπάρχει πιά καὶ νὰ κάμω ὥστε κι ἄλλοι πού δὲν τὸν ἤξευραν νὰ τὸν γνωρίσουν.

Οὔτε τὴν εὐγένειά του, οὔτε τὸν ἱπποτισμὸ, οὔτε τὴν καλλιέργειά μου νὰ παραστήσω. Ἐτσι ἐκεῖνοι πού τὸν γνώριζαν θὰ τὸν βροῦν πολὺ χλωμό, ἐκεῖνοι πού δὲν τὸν γνώριζαν ἴσως κάπως ὑπερβολικὸ.

Ἐστὴν Ἑλλάδα ἦρθε τελειωτικὰ (εἶχε ἔρθῃ καὶ πρὶν καὶ γνωρίστηκε μὲ τὴν ομάδα τοῦ Ἐκπ. Ὀμίλου) στὴν καταστροφή. Ἐδῶ συνεργάστηκε μὲ τὸν Νιρβάνα καὶ τὸν Ζήση καὶ ἔβγαλαν οἱ τρεῖς τοὺς μιὰ σειρά Ἀναγνωστικὰ πού ὑπάρχουν θαρρῶ ἀκόμη στὰ σχολεῖα.

Ὁ τελευταῖος, ὁ Βενιαμὴν τῆς ἐκλεκτῆς συντροφιάς, ὁ Γιώργος ὁ Ροντάκης, εἶναι ὁ μόνος πού ζεῖ καὶ φυσικὰ καὶ λογοτεχνικὰ σήμερα. Ὁ Ἀχ. Γεωργιάδης ζεῖ ἀλλὰ νόμιζα ὅτι ξεμάκραινε ἀπὸ τὰ γράμματα, καὶ νὰ κάπου διαβάζω πῶς δημοσιεύουν οἱ «Μορφές» τῆς Θεσσαλονίκης ἔργο του!

Στὶς σελίδες τῆς «Ἠχῶς» στὸ τελευταῖο τεύχος πρωτοφάνεται (ἐκτός ἀπὸ κάποια

μετάφραση σὲ ὑπερκαθαρεύουσα) ὁ νέος Ροντάκης μὲνα ἀνοιχτὸ γράμμα πρὸς τὸν Νίκο Φαληρέα.

Τοῦ ἐκμυστηρεῦται μὲ πάθος καὶ μὲ σοφία τὴ θερμὴ, τὴ μεγάλη του πίστη. Τὴν πίστη πρὸς τὴ δημοτική. Σ' αὐτὴν ἔμεινε πιστὸς ἴσαμε σήμερα πού δὲν εἶναι πιά οὔτε νεαρός, μήτε ἄγνωστος. Ἐκεῖ στὶς σελίδες τοῦ πολιτικοῦ περιοδικοῦ ἔσυρε τὶς πρώτες γραμμὲς ὁ κατοπινὸς «εχνίτης» τοῦ λόγου. Σὲ ὄλη του τὴ ζωὴ στάθηκε ἕνα παλληκάρι πού πολέμησε μὲ σθένος γιὰ τὴν «Ἰδέα», ὅπως ἔλεγαν τότε τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς στενοκεφαλιᾶς.

Ὁ Γιώργος Ροντάκης ἔδωσε τότε στὴ μικρὴ συντροφιά καὶ τὴ γραμματικὴ τὴν τόσο ἀπαραίτητη γιὰ τὴ χρῆση τῆς νέας γλώσσας. Ἡ «Ρωμαίικη Γραμματικὴ» του εἶναι ἕνα βιβλιαράκι ἀπὸ 69 σελίδες ἀφιερωμένο «Στὲς ἀθάνατες οκιές τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Βηλαρᾶ».

Αὐτοὶ οἱ δύο, αὐτὲς οἱ δύο μορφὲς καλύτερα, εἶναι τὰ ἰνδάλματα τοῦ νέου γλωσσολόγου. Τοὺς πιστεύει καὶ τοὺς λατρεῖ μὲ τὴν ἀνοιχτόκαρδη, ἀδολὴ λατρεία πού νιώθει ἡ νέα του καρδιά.

Ἡ ἀκτινοβολία τῆς γραμματικῆς αὐτῆς κράτησε πολὺ, φαίνεται, γιὰτί θτανκατόπι ἀπὸ πολλὰ χρόνια πρωτογνώρισα τὸν Ροντάκη γινόνταν πολὺς λόγος γιὰ τὴν ἐργασία του ἐτούτη. Καὶ πῶς νὰ μὴ γίνετα. Δὲν ἄρκοῦσε μήτε ἡ πίστη γιὰ νὰ δουλευτεῖ ἡ δημοτική, μήτε ἡ ἀγάπη, χρειάζονταν καὶ κανόνες· ὅποιος λοιπὸν ἔδινε αὐτοὺς τοὺς κανόνες λογαριαζόταν εὐεργέτης. Σ' ἕνα δεύτερο βιβλιαράκι του, πάλι πάνω στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας, ὁ Ροντάκης τὰ βάζει μὲ τὸν Ψυχάρη. Μεγάλου τόλμημα ἢ μᾶλλον τόλμημα νέου. Ὁ Ψυχάρης μπορεῖ νάταν τότε γιὰ μιὰ μεγάλη μερίδα τρελλός ἢ ἄθλιος, ἢ προδότης, ὅμως γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς πιστοὺς, εἶταν ἀντίθετα ἡμίθεος. Μ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἡμίθεο τολμᾷ ὁ νεαρός, ὁ τολμηρὸς Ροντάκης νάρθει σὲ σύγκρουση.

Κατόπι, ὅπως οἱ περισσότεροί, ὁ Γιώργος Ροντάκης ἐγκολπώνεται τὸ ψευδώνυμο «Γκούρας Ἀλειτούργητος», πού μ' αὐτὸ μένει γνωστὸς ἴσαμε σήμερα.

Γιὰ ὄλα ἐτούτα τὰ ψευδώνυμα ὑπεύθυνος εἶναι ὁ Ἐφταλιώτης ἀπὸ τὴ μιὰ, καὶ ὁ Πάλλης ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἐκεῖνος «ὁ Λέκκας Ἀρβανίτης» τὰ φταίει ὄλα. Ἐτσι εἶναι.

Μὲ τὸ καινούριο του ὄνομα ὁ Ροντάκης, τὸ τόσο ξένο στὸ ὠραῖο, τὸ ἀρχοντικὸ παρουσιαστικὸ του, καὶ στὴν εὐγενικὴ τὴν παλληκαρία μορφή του, βρίσκει τὸ δρόμο του. Νωρὶς τὸν βρῆκε. Ὁδηγός του στάθηκε ὁ Σπήλιος Πασαγιάννης. Ἡ ἰδιοσυγκρασία συγγενικὴ καὶ τὸ μανιάτικο μοιρολόγι τοὺς ἔνωσε καὶ τοὺς ἔδωσε τὴν ἴδια κατεύθυνση. Σὲ ὄλο του τὸ ἔργο τὸ κατοπινὸ, ἴσαμε τὴ στιγμὴ ἐτούτη, ὁ Ροντάκης κι ἂν ἐγκατέλειπε τὸν πρῶτο του ὁδηγὸ τὸν Πασαγιάννη, τὴν πίστη του στὸν ποιητικὸ πλοῦτο

τοῦ μοιρολογιοῦ δὲν τὴν ἀρνήθηκε ποτέ.

Ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ πρωτόγονο, τὸ ἀρχικὸ κῦτταρο, μπορούμε νὰ ποῦμε, ἐργάστηκε καὶ μᾶς πρόσφερε ἕναν πεζὸ λόγο ἐκλεκτό, καλοδουλεμένο καὶ ἀπείρως συγγενικώτερο πρὸς τὴν ποίηση παρά στὴν πεζογραφία. Ποιήματα, κι' ἀπὸ τὰ πιὸ ποιητικά, εἶναι τὰ διηγήματα ποὺ συγκέντρωσε σ' ἕναν ὠραῖο τόμο τὸ 1936 μὲ τὸν ὑποβλητικὸ καὶ ἐκφραστικὸ τίτλο «Στὸ Παραγών».

Μὰ ὑπάρχουν συγγραφεῖς ποὺ γιὰ νὰ τοὺς νιώσεις σὲ δλη τὴν ἔκταση καὶ στὸ βάθος εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τοὺς γνωρίσεις προσεκτικά. Ὅταν γνωρίσεις τὸ Γκούρα Ἀλειτούργητο, ποὺ εἶναι τόσο λίγο Γκούρας, καὶ τόσο λίγο Ἀλειτούργητος, προσθέτεις τὴν ἀπαιτούμενη ἀτμόσφαιρα σὲ ὅ,τι δικό του διαβάζεις. Σὲ βοηθεῖ ἡ ὠραία, ἡ ἑλληνικώτατη μορφή, ἡ βροντόλαλη φωνὴ ποὺ ἔρχεται βαθειὰ γλυκεῖα σὰν ἀπὸ ἄλλους ὠραίους κόσμους, τὸ μπόϊ, τὸ στάσιμο, ὅλα συνθέτουν τὴν λαμπρὴν εἰκόνα ποὺ δὲν συναντιέται εὐκόλα, οὔτε συχνά.

Καὶ νᾶ, φτάνει τὸ τέλος! Τὸ τέλος τῆς «Φιλολογικῆς Ἠχῶς». Τὴν παραμονὴ ἀκόμη τὸ περιοδικὸ προκηρύσσει διαγωνισμό Β'. Οἱ ὄροι φαίνονται πολὺ ἀπλοὶ γιὰ μᾶς σήμερα :

«Α'. Ὁ Διαγωνισμὸς θὰ εἶναι περιγραφικὸς.

Β'. Θὰ περιγραφῆ ὁ Πύργος τοῦ Γαλατᾶ, εἰς τὸ πεζόν, καθ' ὁλιανθήποτε ὥραν κτλ.

Γ'. Ἡ γλῶσσα θὰ εἶναι καθ' ὁλὴν δημοτικὴ, ρωμαϊκὴ σωστή, χωρὶς ξενισμούς, ἀκολουθοῦσα πιστῶς τοὺς κανόνους τῆς δημοτικῆς γραμματικῆς».

Γιὰ βραβεῖον, ὅποιος πετύχει τὴν καλύτερη περιγραφή, θὰ πάρει μιὰ λίρα χρυσοῦ ὀθωμανικῆ ποὺ πρόσφερε κάποιος :

«ἀγαπῶν τὴν Φιλολογίαν καὶ τὴν «Ἠχώ».

Μὰ τί σημασία ἔχουν τὰ βραβεῖα! Σημασία ἔχει, ἐπιτέλους, ὅτι οἱ ἐκδότες παίρνουν συνείδηση τῆς ἀποστολῆς τους. Τὴ στιγμὴ τοῦ τέλους αἰσθάνονται τί ἀκριβῶς θέλουν, καὶ τί πρέπει νὰ ζητήσουν. Καταλαβαίνουν πᾶ ὅτι δυὸ γλῶσσες μέσα στὸ ἴδιο τεῦχος δὲ χωροῦν ὅπως δὲ χωροῦν καὶ στὴν ἴδια λογοτεχνία. Χωριστὸς κανὼνας γιὰ τὸ στίχο καὶ χωριστὸς κανὼνας γιὰ τὸ πεζὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει. Ἐνα εἶναι καὶ μοναδικὸ τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἐκ-

φραστεῖ ὁ διηγηματογράφος, ὁ αἰσθητικὸς καὶ ὁ ποιητής.

Ἐτοῦτη νομίζω, ἀφοῦ ξαναδιάβασα ὀλες τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῶν τριῶν περιόδων, εἶναι ἡ πιὸ συγκινητικὴ τοῦ στιγμῆ.

Εἶναι ἡ στιγμὴ τοῦ ξυπνήματος. Εἶναι ἡ στιγμὴ τῆς εὐθύνης καὶ τοῦ προορισμοῦ ποὺ ὀλοκληρώνεται ἐπὶ τέλους στὴν ὕστατη ὥρα του. Πόσο φωτίζει καὶ συγκινεῖ αὐτὴ ἡ ἀργοπορημένη ὀλοκλήρωση!

Ὁ διαγωνισμὸς, ὁ στερνός, δὲν εἶταν γραφτὸ νὰ ἀποδώσει τοὺς ἀναμενόμενους πνευματικὸς του καρπούς, γιὰ τὸ περιοδικὸ ἔκλεισε. Καὶ ὁ κύριος ποὺ θὰ πρόσφερε τὴν «μίαν χρυσοῦ ὀθωμανικὴν λίραν» ἀπὸ ἀγάπη στὴν «Ἠχώ» ἐκράτησε σίγουρα καὶ τὴν ἀγάπη ἀλλὰ καὶ τὴ λίρα του. Ἡ «Φιλολογικὴ Ἠχώ» ὕστερα ἀπὸ ἀνώμαλο βίο πέντε ἐτῶν σταμάτησε.

Τὸ τέλος εἶναι ὀριστικὸ τὴ φορὰ αὐτῆ. Δ' περίοδος δὲ θὰ ὑπάρξει.

Τί παράξενη ὁμως ἀναλαμπή! Στὸ τελευταῖο τεῦχος τῆς, στὶς 28 Φεβρουαρίου 1898, συγκέντρωσε τὴν πιὸ ἐκλεκτὴ συνεργασία ποὺ μπορούσε κανεὶς νὰ ὀνειρευτεῖ. Ποιὸς νὰ ὑποψιαστεῖ ὅτι κάτω ἀπὸ τέτοιο σφρίγος κρύβεται ὁ θάνατος;

Σπάνια στὶς σελίδες τῆς εἶδαμε τέτοιους καὶ τόσοσους ἄσους συνεργάτες μαζεμένους.

«Κωστῆς Παλαμᾶς, «Ἀπὸ τὶς Πατρίδες». Ἀντρέας Καρναβίτσας, Διήγημα ἀπὸ τὰ «Λόγια τῆς Πλώρης» Τὰ πειράγματα.

Στέφανος Μαρτζώκης «Σοννέτο».

Ἀχιλλεὺς Γεωργιάδης «Τὸ θαῦμα», Διήγημα.

Δημήτριος Δαμασκηνός. Μελέτη «Κωστῆς Παλαμᾶς». Χ. Ἀννινοσ, Δ. Καμπούρογλου».

Πρόγραμμα ἐκλεκτό. Δὲ θὰ βρεθεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἀρνηθεῖ. Μὰ τὸ ἐκλεκτὸ αὐτὸ πρόγραμμα δὲ στάθηκε ἱκανὸ νὰ ξορκίσει τὸ μοιραῖο. Ἐτσι ἔκλεισε τὸ πρῶτο περιοδικὸ ποὺ βγήκε μὲ σκοπὸ, στὴν πρωτεύουσα τῆς ὀθωμανικῆς Ἀὐτοκρατορίας, νὰ δουλέψει γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς γλῶσσας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὸ ὅτι τὸ κατάφερε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ὅλες οἱ κατοπινὲς ἐργασίες τῶν μεταγενεστέρων στὴν Πολίτικὴ λογοτεχνία ἔχουνε γιὰ βάση τὴν προσπάθεια αὐτῶν τῶν πρῶτων τριῶν τολμηρῶν.

ΤΑΤΙΑΝΑ ΣΤΑΥΡΟΥ

[Ἡ μελέτη αὐτὴ θὰ συμπληρωθεῖ, σὲ ἐρχόμενο τεῦχος, μὲ ἀνέκδοτα κείμενα τοῦ Γρυπάρη καὶ μερικῶν συγχρόνων ἢ νεωτέρων του, ποὺ στάθηκαν πρωτεργάτες στὴν παλαιότερη πνευματικὴ ζωὴ τῆς Πόλης καὶ ἀναφέρονται ἀπὸ τὴν κ. Τατιάνα Σταύρου.— Ἡ «Νέα Ἐστία».]